

Glagoljica u Hrvatskoj s osvrtom na njezinu turističku valorizaciju

Kostelić, Antonija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:094596>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ANTONIJA KOSTELIĆ

**GLAGOLJICA U HRVATSKOJ S OSVRTOM NA NJEZINU TURISTIČKU
VALORIZACIJU**

Diplomski rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

ANTONIJA KOSTELIĆ

**GLAGOLJICA U HRVATSKOJ S OSVRTOM NA NJEZINU TURISTIČKU
VALORIZACIJU**

Diplomski rad

JMBAG:0303043024, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Povijest znanosti

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, kolovoz 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Antonija Kostelić, kandidatkinja za magistra Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli 31. kolovoza 2020.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Antonija Kostelić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Glagoljica u Hrvatskoj s osvrtom na njezinu turističku valorizaciju“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 31. kolovoza 2020.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	1
1. GLAGOLJICA.....	3
1.1. Teorije o nastanku glagoljice	4
1.1.1. Ćirilo-metodske teorije nastanka glagoljice	4
1.1.2. Predćirilometodske teorije.....	5
1.1.3. Hammova migracijska hipoteza.....	6
1.1.4. Teorija o nastanku glagoljice po uzoru na etiopsko pismo.....	7
1.1.5. Teorija o nastanku glagoljice od strane sv. Jeronima.....	8
1.2. Vrste glagoljice.....	8
1.2.1. Obla glagoljica.....	9
1.2.2. Uglasta glagoljica.....	10
1.2.3. Trokutasta glagoljica.....	11
1.2.4. Kancelarski i knjiški kurziv.....	12
2. ZEMLJOPISNJA RASPROSTRANJENOST GLAGOLJICE NA PODRUČJU HRVATSKE..	15
3. GLAGOLJSKI NATPISI	17
3.1. Rukom pisani glagoljski natpisi.....	17
3.2. Tiskani glagoljski natpisi.....	22
3.2.1. Senjska tiskara.....	22
3.2.2. Riječka tiskara.....	22
4. TURISTIČKA VALORIZACIJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE	23
4.1. Glagoljica kao nematerijalno kulturno dobro	28
4.2. Dosadašnji projekti turističke valorizacije glagoljice	31
4.3. Prijedlog turističke valorizacije glagoljice, primjer 1.....	37
4.4. Zakonski okvir osnivanja muzeja.....	39
4.5. Prijedlog turističke valorizacije glagoljice, primjer 2.....	41
4.6. Koristi predloženih turističkih aktivnosti za lokalne zajednice	42
ZAKLJUČAK.....	43
LITERATURA	46
POPIS SLIKA	49
SAŽETAK.....	50
SUMMARY	51

UVOD

Tema ovoga diplomskog rada je glagoljica u Hrvatskoj s osvrtom na njezinu turističku valorizaciju. U Hrvatskoj postoji mnogo glagoljičnih spomenika koji svjedoče o uporabi glagoljice na ovom prostoru. Osobito mnogo ih ima na području Istre i Kvarnera. Postoje brojne teorije o nastanku glagoljice kao i o načinu dolaska na prostor današnje Hrvatske. Osim toga, postoje i razne teorije koliko vrsta glagoljica postoje. Nadalje, u najpoznatije spomenike glagoljične baštine u Hrvatskoj mogu se ubrojiti: Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak, Plominski natpis, Valunska ploča, Misal kneza Novaka, Vinodolski zakon, Istarski razvod i mnogi drugi. Postojale su dvije tiskare (senjska i riječka) koje su bile zaslužne za tiskanje glagoljičnih zapisa, to jest za njihove prijepise, a samim time i očuvanje. Kako bi se određena nematerijalna baština zaštitila i očuvala za buduće generacije, potrebno je na odgovarajući način upravljati njome. Glagoljica u Hrvatskoj ima status nematerijalnog kulturnog dobra. Glagoljična baština u Hrvatskoj ima velik potencijal za turističku valorizaciju.

Cilj ovog rada je prikazati glagoljašku baštinu Hrvatske i staviti je u kontekst turističke valorizacije te prijedlog vlastite turističke valorizacije. Generalna hipoteza diplomskog rada je: Glagoljica u Hrvatskoj nije dovoljno turistički valorizirana. Posebna hipoteza diplomskog rada je: Glagoljašku baštinu u Hrvatskoj moguće je turistički valorizirati putem novih turističkih projekata.

Provedeno istraživanje na temu glagoljice u Hrvatskoj s osvrtom na njezinu turističku valorizaciju napravljeno je na temelju pisane literature i internetskih izvora. Tek nekolicina autora u Hrvatskoj bavila se tematikom glagoljaške baštine u Hrvatskoj. Problematikom glagoljice u Hrvatskoj, bavili su se: Anica Nazor, Branko Fučić, Darko Žubrinić i Josip Bratulić.

Prilikom izrade diplomskog rada korištene su sljedeće metode: induktivna metoda (analizom pojedinačnih činjenica dolazi se do zaključka o općem sudu), deduktivna metoda (analizom općih sudova dolazi se do posebnih i pojedinačnih sudova), metoda analize (rašćlanjivanje složenih pojmova, sudova i zaključaka na njihove jednostavnije dijelove i elemente), metoda sinteze (sinteza jednostavnih sudova u složenije), metoda dokazivanja (utvrđivanje točnosti određene spoznaje), metoda klasifikacije (podjela općeg pojma na posebne), metoda deskripcije

(postupak jednostavnog opisivanja ili očitovanja činjenica te empirijsko potvrđivanje odnosa i veza) i metoda kompilacije (preuzimanje tuđih rezultata uz citiranje).

Diplomski rad sadrži uvod, četiri poglavlja, zaključak, literaturu, popis slika, sažetak na hrvatskom jeziku i sažetak na engleskom jeziku. U uvodu se uvodi u tematiku rada, ističe se cilj rada, navode se hipoteze, kao i metode korištene za izradu rada. Prvo poglavlje bavi se definiranjem pojma glagoljice, a podijeljeno je na dva potpoglavlja u kojima su objašnjene teorije o nastanku glagoljice i vrste glagoljice. Drugo poglavlje objašnjava geografsku rasprostranjenost glagoljice u Hrvatskoj.

Treće poglavlje bavi se glagoljskim natpisima, a podijeljeno je u dva potpoglavlja. U njima su objašnjeni glagoljski natpisi pisani rukom, tiskani glagoljski natpisi s osvrtom na bitne glagoljske tiskare. U četvrtom poglavlju objašnjena je valorizacija nematerijalne baštine. Četvrto poglavlje dijeli se na šest potpoglavlja. U njima definirana je glagoljica kao nematerijalno kulturno dobro, dosadašnji projekti turističke valorizacije glagoljice, zakonski okvir osnivanja muzeja, dva prijedloga turističke valorizacije glagoljice i koristi predloženih turističkih aktivnosti za lokalne zajednice. Zatim slijedi zaključak u kojem je sumiran cijeli diplomski rad, literatura koja sadrži popis knjiga, članaka i internetskih izvora koji su bili korišteni za izradu diplomskog rada, Nakon zaključka, slijedi popis slika koji se nalaze u radu. Zatim slijede sažeci diplomskog rada na hrvatskom i engleskom jeziku.

1. GLAGOLJICA

„Glagoljica, kao hrvatsko nacionalno pismo, ima sasvim posebno mjesto u našoj kulturi. Već i to da predstavlja hrvatsko nacionalno pismo, da je prva hrvatska tiskana knjiga imala upravo glagoljska slova (Misal 1483. g.), da je prva početnica tiskana glagoljicom (Venecija, 1527. g.), da su prvi poznati stihovi, pisani na glagoljici, zabilježeni još 1368. g. u Misalu kneza Novaka, da su kroz nju izražene i težnje za stvaranjem općeg hrvatskog jezičnog standarda, sve to ju izdiže na razinu neizbježne kulturološke činjenice.“¹

Glagoljica je vrlo kompleksno pismo koje se može razmatrati s mnogo aspekata te se može promatrati iz različitih područja kao što su lingvistika, teologija, umjetnost, arhitektura, kultura i politologija.² Iz navedenog možemo zaključiti da je pojava glagoljice kao i njezino korištenje imalo utjecaja na razne aspekte života.

„Danas se pod glagoljicom razumijevaju tri sljedeće stvari istovremeno:

- a) glagoljsko pismo,
- b) hrvatska staroslavenska služba Božja ili liturgija,
- c) sve ono što je pisano glagoljicom.“³

Mnogi autori navode da riječ glagoljica dolazi od staroslavenske riječi glagoljati, što znači govoriti.

Na temelju pisanih dokaza mnogi autori smatraju da postoje razne teorije o nastanku glagoljice, kao i o tome tko je zaslužan za njezin nastanak. One su postale predmet mnogih istraživanja. Teorije o nastanku glagoljice bit će objašnjene u sljedećem potpoglavlju.

¹ Žubrinić, D., (1996.), *Hrvatska glagoljica – Biti pismen – Biti svoj*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, Element., str. 8.

² Crnković, M., (2012.), Promišljanja o postanku glagoljice, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, Vol. 6, (No. 6), str. 47.

³ Žubrinić, D., nav.dj., str. 14.

1.1. Teorije o nastanku glagoljice

Prema Žubriniću postoji oko četrdeset teorija o nastanku glagoljice. „Neki početke glagoljice povezuju s djelovanjem Ćirila i Metoda, drugi s pokršta vanjem vodećeg sloja Hrvata u današnjoj domovini. Neki početke glagoljice nalaze u Armeniji, neki oko Azovskog mora, gdje su se Hrvati miješali s Gotima, itd.“⁴ Neke od najpoznatijih teorija o nastanku glagoljice jesu: ćirilo-metodske teorije, predćirilometodske teorije, Hammova migracijska hipoteza, teorija koja se temelji na tvrdnji da je glagoljica nastala iz etiopskog pisma, teorija koja se temelji na tvrdnji da je glagoljicu usustavio sv. Jeronim.⁵

Nadalje, većina znanstvenika smatra da je upravo ćirilo-metodska teorija točna te da ona na najbolji način objašnjava nastanak glagoljice.

1.1.1. Ćirilo-metodske teorije nastanka glagoljice

Ova teorija, kao što se može zaključiti iz samog naziva, obuhvaća stajalište da je utemeljitelj glagoljice sv. Ćiril te mnogi autori to stajalište potvrđuju u svojim djelima, kao na primjer Bartol Kašić, Vatroslav Jagić i Isaac Taylor.⁶ Već u 16. stoljeću Bartol Kašić je tvrdio da je glagoljicu utemeljio sv. Ćiril.⁷ Taylor i Jagić su malo detaljniji u svojim teorijama nastanka glagoljice te obojica smatraju da je glagoljica nastala iz nekog oblika grčkog pisma. „Taylor smatra da je sv. Ćiril glagoljicu stvorio iz grčkog kurzivnog pisma (kakva je bila u uporabi u 6.-7. st.), dok Jagić vjeruje da je glagoljica potekla iz grčkog minuskulnog pisma (iz 9. st.).“⁸ Autor Žubrinić navodi da su obje teorije, Taylora i Jagića, odbačene.

Nadalje, drugi znanstvenici smatraju da je sv. Ćiril stvorio glagoljicu tijekom priprema za pokršta vanje Bugara, međutim, povijesni izvori navode da je Bizant bugarsku državu priznao 862., a pokršta vanje Bugara je bilo završeno 864.⁹ Nadalje, postoje mnoga različita mišljenja na koji način je današnji prostor Hrvatske došao u

⁴ Na istome mjestu.

⁵ Žubrinić, D., nav.dj., str. 14.-43.

⁶ Isto, str. 24.

⁷ Na istome mjestu.

⁸ Na istome mjestu.

⁹ Na istome mjestu.

doticaj s glagoljicom. „Neki stručnjaci smatraju da je ćirilometodska slavenska misija putovala morem do Venecije i Jantarskim putem do Moravske. Na taj način je ćirilometodska kultura među Hrvatima mogla zasjati već tijekom same misije svete Braće prolaskom kroz bizantsku Dalmaciju 863.g.“¹⁰

Međutim, drugi znanstvenici smatraju da glagoljicu među Hrvatima nisu mogli prenijeti sv. Braća, tako na primjer Vjekoslav Štefanić i Eduard Hercigonja smatraju da su to najvjerojatnije učinili Metodovi učenici koji su bili protjerani.¹¹ Ova teorija ima dosta smisla, s obzirom na to da su Metodovi protjerani učenici preko Venecije vjerojatno dospjeli u sjevernu Dalmaciju, Osor (današnji Cres i Lošinj) te Krk, a na području navedenih mjesta je pronađena nekolicina glagoljskih spomenika.¹²

Ćirilometodska teorija navodi da se glagoljica relativno brzo širila hrvatskim krajem te se smatra da su među prvima u doticaj s glagoljicom došli mještani Istre i Krka.¹³ A svemu tome ide u prilog činjenica da najviše spomenika s glagoljaškim obilježjima ima upravo u Istri i na otoku Krku.

1.1.2. Predćirilometodske teorije

Predćirilometodske teorije obuhvaćaju stajališta znanstvenika koji smatraju da je glagoljica nastala i prije rođenja sv. Ćirila i Metoda. Znanstvenici koji podržavaju ovu teoriju propituju vremenski obuhvat koji je bio potreban da se glagoljica implementira u društvo. „Po Bori Popariću, nemoguće je u tri godine obaviti tolik posao, kad je prepisivanje i izvedba knjiga bila dugotrajan posao, a pogotovo obrazovanje.“¹⁴

Mnogi izvori dokazuju da su Hrvati puno prije pokršteni, puno prije vremena Ćirila i Metoda. „I papa Agaton (678.-681.) u jednom pismu caru Konstantinu Pogonatu tvrdi da su Hrvati kršćani i da imaju svoje biskupe.“¹⁵ Drugi izvor navodi da je bizantski car Heraklije (610.-641.) poslao svećenike iz Rima da pokrste Hrvate.¹⁶

¹⁰ Žubrinić, D., nav.dj., str. 25.

¹¹ Na istome mjestu.

¹² Na istome mjestu.

¹³ Na istome mjestu.

¹⁴ Isto, str. 47.

¹⁵ Isto, str. 50.

¹⁶ Na istome mjestu.

Nadalje, franjevac trećoredac i slavist Marko Japundžić navodi da je:

- a) glagoljica autohtono narodno pismo nastalo prirodnim razvitkom Hrvata u vremenu prije Ćirila i Metoda,
- b) postojalo i hrvatsko (zapadno) bogoslužje, koje je bilo prevedeno na hrvatski jezik, a pisano glagoljicom, također prije vremena Ćirila i Metoda,
- c) Sv. Ćiril i Metod su se tim pismom poslužili pri prevođenju drugoga, bizantskog bogoslužja.¹⁷

Neki od znanstvenika, osobito ruski stručnjaci, na primjer Istrin i Vernadski, smatraju da je sv. Ćiril stvorio ćirilicu, a ne glagoljicu.¹⁸

Kao što se može vidjeti iz navedenog, predćirilometodske teorije se temelje na činjenici da je glagoljica nastala prije vremena sv. Ćirila i Metoda.

1.1.3. Hammova migracijska hipoteza

„Hammova migracijska hipoteza smatra da je glagoljica mogla nastati prilikom seobe Slavena u dodiru s arijanskim Gotima i gotskim runama (futharkama).“¹⁹ Rune jesu pismo starih Germana, osobito Skandinavaca, a sačuvane su u kamenim i drugim natpisima.²⁰ Slavist Josip Hamm smatra da ne postoji nikakva mogućnost da je glagoljicu stvorio sv. Ćiril.²¹ „Grafički je prikazao sličnost između glagoljice i gotskih runa, a filološki je pokušao dokazati sličnost u morfologiji, sintaksi i rječniku.“²² Osim Josipa Hamma, sličnost glagoljice i gotskih runa zagovaraju i znanstvenici Marko Japundžić i Ferdo Šišić.²³

Iako je podosta opširno opisivao tu povezanost u svojim djelima, na primjer u djelu *Gramatika starocrkvenoslavenskog jezika* i *Enciklopedija Jugoslavije* 3, prema mišljenju Žubrinića, pod pritiskom nakon 1947. odustaje od te teorije.²⁴

¹⁷ Žubrinić, D., nav. dj., str. 50.-51.

¹⁸ Isto, str. 53.

¹⁹ Isto, str. 15.

²⁰ Na istome mjestu.

²¹ Na istome mjestu.

²² Crnković, M., nav. dj., str. 52.

²³ Na istome mjestu.

²⁴ Žubrinić, D., nav. dj., str. 15.

1.1.4. Teorija o nastanku glagoljice po uzoru na etiopsko pismo

Žubrinić navodi da neki znanstvenici smatraju da je glagoljica nastala iz etiopskog pisma, koje ima 250 slova, a neka slova su dosta slična glagoljskim slovima.²⁵

ETIOPSKO PISMO (za geez i amharski) konsonanti s vokalom a

ሀ	ለ	ሐ	መ	ሠ	ረ	ሰ	ሸ	ቀ	ቤ	ተ	ቸ
na	la	ṅa	ma	ša	ra	sa	šä	q	b	t	čä
ኀ	ነ	ኸ	ከ	ኸ	ወ	ዐ	ዘ	ዠ	የ	ደ	
ḥ	n	ñä	k	'a	ha	wä	'a	za	žä	jä	da
ጀ	ገ	ጠ	ጫ	ጰ	ራ	ፕ	ቁ	ኸ	ከ	ፍ	
ğä	ga	ṭa	čä	p'a	ša	pa	qi	ñi	fa		

Slika 1. Etiopsko pismo

Izvor: [https://www.google.com/search?q=etiopsko+pismo&sxsrf=ACYBGNRpRodLb-mB3u2wjZBWo0p9P4GTpQ:1579628820666&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj1g-71n5XnAhVmwIsKHQhTBRYQ_AUoAXoECBEQAw&biw=1366&bih=667#imgsrc=snl0Ksy-wTWWK0M](https://www.google.com/search?q=etiopsko+pismo&sxsrf=ACYBGNRpRodLb-mB3u2wjZBWo0p9P4GTpQ:1579628820666&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwj1g-71n5XnAhVmwIsKHQhTBRYQ_AUoAXoECBEQAw&biw=1366&bih=667#imgsrc=snl0Ksy-wTWWK0M;);

(21. siječnja 2020.).

ሐ	ደ	መ	ሠ	ረ	ሰ	ሸ	ቀ	ቤ
az a 1	buki b 2	vidi v 3	glagole g 4	dobro d 5	(j)est e 6	živite z 7	zelo 8	zemlja z 9
ሰ	ኀ	ነ	ኸ	ከ	ወ	ዐ	ዘ	ዠ
iže i 10	i i 20	je j d 30	kako k 40	ljudi l 50	mislite m 60	naš n 70	on o 80	pokoj p 90
ፊ	ፍ	ጠ	ጫ	ጰ	ራ	ፕ	ቁ	ኸ
reci r 100	slovo s 200	tvrdo t 300	uk u 400	firt f 500	hir h 600	ot 700	šća ć, šć 800	ci c 900
ጅ	ሠ	ገ	ጠ	ጫ	ጰ	ራ	ፕ	ቁ
črv č 1000	ša š 2000	jer poluglas	jat ja, i(je)	jus ju 5000	jest – je	ሐጠጠጠ		

Slika 2. Glagoljica (pismo)

²⁵ Na istome mjestu.

Izvor: https://www.google.com/search?biw=1366&bih=618&tbm=isch&sxsrf=ACYBGNS1q67DDOvYzGqaNkC5EggfSgoikw%3A1579629257941&sa=1&ei=yTonXpqGOc74qwGQurbIAg&q=glagoljica+i&oeq=glagoljica+i&gs_l=img.3..0l2j0i8i30j0i24l7.8797.11541..11910...0.0..0.227.3037.0j13j4.....0....1..gws-

wiz-

img.cOjG7bwc5pw&ved=0ahUKEwjajq_GoZXnAhVO_CoKHRCdDSkQ4dUDCAc&uact=5#imgrc=qzx4

XT1F1UQ6YM., (21. siječnja 2020.).

Slika 1. prikazuje etiopsko pismo, dok slika 2. prikazuje glagoljicu. Na temelju ove dvije slike možemo vidjeti sličnost u nekim slovima iz etiopskog pisma i glagoljice.

1.1.5. Teorija o nastanku glagoljice od strane sv. Jeronima

Neki znanstvenici su zagovarali teoriju da je glagoljicu utemeljio sv. Jeronim, dok neki smatraju da je sv. Jeronim bio tek promicatelj glagoljice. „Prema jeronimskoj predaji, nazočnoj stoljećima među Hrvatima, glagoljicu je ustanovio sv. Jeronim (370.-420.), i to kao niz magijskih znakova.“²⁶ Prema zborniku iz 18. stoljeća, sv. Jeronim bio je dika i začetnik hrvatskog jezika.²⁷ „Teza o povezanosti Jeronima i glagoljice, a time i isticanje glagoljice kao iskonskog hrvatskog pisma, duboko se ukorijenila u hrvatskoj predaji i imala je značajan odjek u djelima starijih hrvatskih pisaca i povjesničara.“²⁸ Nadalje, Mato Marčinko smatra da je sveti Jeronim bio promicatelj glagoljice te da je ona nastala prije njegova vremena.²⁹

1.2. Vrste glagoljice

Darko Žubrinić u svojem djelu *Hrvatska glagoljica – Biti pismen – Biti svoj* navodi da postoje dvije osnovne vrste glagoljice, obla i mlađa uglasta.³⁰ „Neki smatraju da bi umjesto o starijoj obloj i mlađoj uglastoj glagoljici bilo ispravnije govoriti o račvanju prvobitne nepoznate glagoljice u dva oblika – uglasti (isključivo na hrvatskom prostoru) i obli (prisutan i na hrvatskom prostoru), koji se istovremeno

²⁶ Žubrinić, D., nav.dj., str. 17.

²⁷ Na istome mjestu.

²⁸ Badurina Stipčević, V., (2015.), *Legenda o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskom Petrisovu zborniku (1468.)*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 47, str. 337.

²⁹ Žubrinić, D., nav. dj., str. 17.

³⁰ Isto, str. 88.

razvijaju.³¹ Nadalje, neki autori spominju još dodatne dvije vrste glagoljice: trokutasta te kancelarski i knjiški kurziv.

1.2.1. Obla glagoljica

Obla glagoljica koristila se u Moravskoj, Makedoniji i Hrvatskoj. Neki znanstvenici nazivaju je bugarskom i makedonskom glagoljicom, ali je to pogrešno. Ne može se nazivati makedonskom jer nije se samo koristila u Makedoniji, niti bugarskom jer se obla glagoljica u Bugarskoj vrlo malo koristila.³² Primjer oble glagoljice nalazi se u Minhenskom abecedariju (12. stoljeće).³³

†	A (az)	1	9	O (on)	80
Ɱ	B (buki)	2	Ɔ	P (pokoi)	90
Ɔ	V (vjedje)	3	Ɱ	R (rci)	100
9	G (glagoljon)	4	Ω	S (slovo)	200
Ω	D (dobro)	5	Ɱ	T (tvrdo)	300
Ɔ	E (jest)	6	99	U (uk)	400
9	Ž (živjeti)	7	Ɱ, ϕ	F (frit)	500
Ɔ	3 (zjelo)	8	Ɱ	H (hjer)	600
Ω	Z (zemlja)	9	Ɱ	ω (ot)	700
9	Ī (iže)	10	Ɱ	Št, Šć, Ć (šta)	800
Ω	I (i)	20	Ɔ	C (ci)	900
Ɱ	Đ, J (đerv)	30	Ɱ	Č (črv)	1000
Ɔ	K (kako)	40	Ɱ	Š (ša)	2000
Ω	L (ljudie)	50	Ɱ, Ɱ	poluglasovi (jor, jer)	
9	M (mislite)	60	Ɱ	Ja, Je (jat)	
Ɔ	N (naš)	70	Ɱ	Ju (jus)	

Slika 3. Tablica slova oble glagoljice

Izvor: Žubrinić, D., (1996.), *Hrvatska glagoljica – Biti pismen – Biti svoj*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, Element, str. 88.

Slika 3. prikazuje tablicu slova oble glagoljice. Ona sadrži nazive slova kao i vrijednosti većine slova.

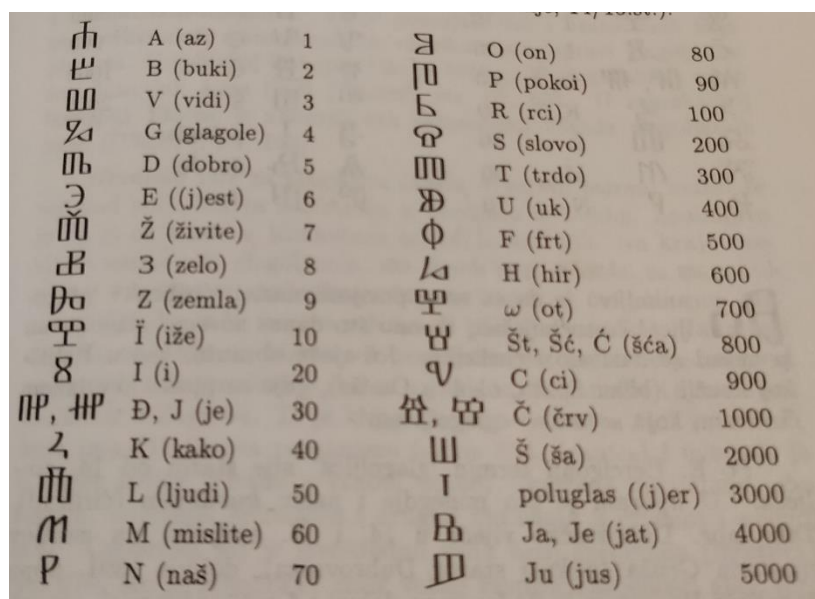
³¹ Na istome mjestu.

³² Isto, str. 88.-89.

³³ Isto, str. 88.

1.2.2. Uglasta glagoljica

„Uglasta glagoljica nastala je, kao što smo rekli, u 11. i 12. stoljeću, i predstavlja po svojim grafičkim svojstvima novo pismo, kojem su se nazivi tijekom duge povijesti mijenjali.“³⁴ Ova vrsta glagoljice se može najviše uočiti na Bašćanskoj ploči.³⁵ „Uglasta glagoljica je iz oble nastala najvjerojatnije pod utjecajem latinskih predložaka pisanih uglastim beneventanskim pismom, koje je nastalo iz oble beneventane.“³⁶

ⱦ	A (az)	1	Ɱ	O (on)	80
Ⱨ	B (buki)	2	Ɐ	P (pokoi)	90
ⱨ	V (vidi)	3	Ɒ	R (rci)	100
Ⱪ	G (glagole)	4	ⱱ	S (slovo)	200
ⱪ	D (dobro)	5	Ⱳ	T (trdo)	300
ⱬ	E ((j)est)	6	ⱳ	U (uk)	400
Ɑ	Ž (živite)	7	ⱴ	F (frt)	500
Ɱ	3 (zelo)	8	Ⱶ	H (hir)	600
Ɐ	Z (zemla)	9	ⱶ	ω (ot)	700
Ɒ	Ī (iže)	10	ⱷ	Št, Šć, Ć (šća)	800
ⱱ	I (i)	20	ⱸ	C (ci)	900
Ⱳ, ⱳ	Đ, J (je)	30	ⱹ, ⱺ	Č (črv)	1000
ⱴ	K (kako)	40	ⱻ	Š (ša)	2000
Ⱶ	L (ljudi)	50	ⱼ	poluglas ((j)er)	3000
ⱷ	M (mislite)	60	ⱽ	Ja, Je (jat)	4000
ⱸ	N (naš)	70	Ȿ	Ju (jus)	5000

Slika 4. Tablica slova uglaste glagoljice

Izvor: Žubrinić, D., (1996.), *Hrvatska glagoljica – Biti pismen – Biti svoj*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, Element, str. 89.

Slika 4. prikazuje tablicu slova uglaste glagoljice s njihovim nazivima kao i vrijednostima. Nadalje, na temelju slike 3. i 4., to jest usporedbe oble i uglaste glagoljice, može se reći da su ove dvije vrste glagoljice jako slične, iako za razliku od

³⁴ Žubrinić, D., nav.dj., str. 89.

³⁵ Na istome mjestu.

³⁶ Na istome mjestu.

oble, uglasta ima vrijednost za slova: poluglas (j)er) - 3000; ja, je (jat) – 4000; ju (jus) – 5000.³⁷

1.2.3. Trokutasta glagoljica

„Marica Čunčić smatra da treba govoriti o najstarijoj trokutastoj glagoljici iz 9. st., u kojoj su se trokutići s vremenom pretvarali bilo u kružiče (što je dalo oblu glagoljicu), ili kvadratiće (što je dalo uglastu glagoljicu).“³⁸ Primjer trokutaste glagoljice vidljiv je na Valunskoj ploči, kao i na drugim najstarijim kamenim hrvatskoglagoljskim spomenicima.³⁹

Trokutasta glagoljica	Okrugla glagoljica	Trans-literacija	Trokutasta glagoljica	Okrugla glagoljica	Trans-literacija
+	+	a	⌘	⌘	n
⌘	⌘	b	⌘	⌘	o
⌘	⌘	v	⌘	⌘	p
⌘	⌘	g	⌘	⌘	r
⌘	⌘	d	⌘	⌘	s
⌘	⌘	e	⌘	⌘	t
⌘	⌘	ž	⌘	⌘	u
⌘	⌘	z	⌘	⌘	f
⌘	⌘	i	⌘	⌘	h
⌘	⌘	j	⌘	⌘	c
⌘	⌘	k	⌘	⌘	č
⌘	⌘	l	⌘	⌘	š
⌘	⌘	m			

Slika 5. Tablica slova trokutaste i oble glagoljice

Izvor: Čunčić M. i Burić M., (2005.), Jasnoća i učenje trokutaste i okrugle glagoljice, *Filologija*, No 44, str. 16.

Slika 5. prikazuje usporedbu trokutaste i oble glagoljice. Iz navedene slike možemo vidjeti veliku sličnost između trokutaste i oble glagoljice, to jest da je obla zaista proizašla iz trokutaste glagoljice.

³⁷ Žubrinić, D., nav.dj., str. 88.-89.

³⁸ Isto, str. 89.

³⁹ Na istome mjestu.

Na temelju istraživanja Marice Čunčić, ostaci trokutaste glagoljice čuvaju u nekim makedonskim, moravskim i hrvatskim spomenicima iz 10. i 11. stoljeća.⁴⁰ „Činjenica da je u Ohridskoj školi, odakle je potekla okrugla glagoljica, bila poznata trokutasta glagoljica, ukazuje na mogućnost da je u Ohridu došlo do preoblike trokuta u krugove.“⁴¹

1.2.4. Kancelarski i knjiški kurziv

Kancelarski kurziv, to jest kancelarijska kurzivna glagoljica, kao što i sam naziv govori, upotrebljavala se u uredima, za pisanje dokumenata u razdoblju od 16. do 19. stoljeća.⁴² Ovim tipom glagoljice bili su pisani razni dokumenti, kao na primjer, matice krštenih, umrlih, krizmanih i vjenčanih, računi itd.⁴³ Nadalje, knjiškim kurzivom pisali su se književni tekstovi, kao i zbornici o duhovnim i drugim temama.⁴⁴

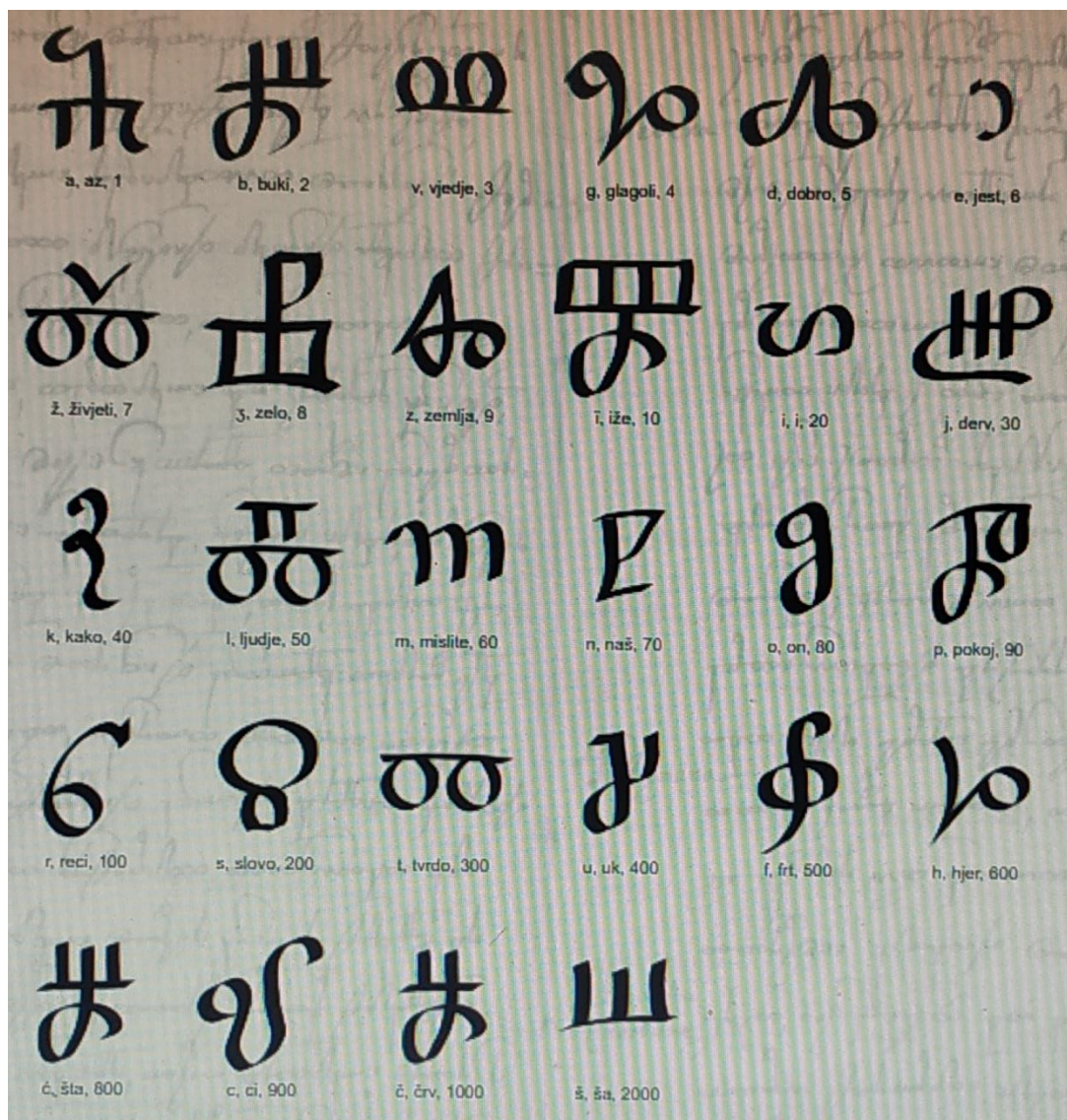
⁴⁰ Čunčić M. i Burić M., (2005.), Jasnoća i učenje trokutaste i okrugle glagoljice, *Filologija*, No 44., str. 1.

⁴¹ Na istome mjestu.

⁴² <https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=120&action=5>, (4. veljače 2020).

⁴³ Na istome mjestu.

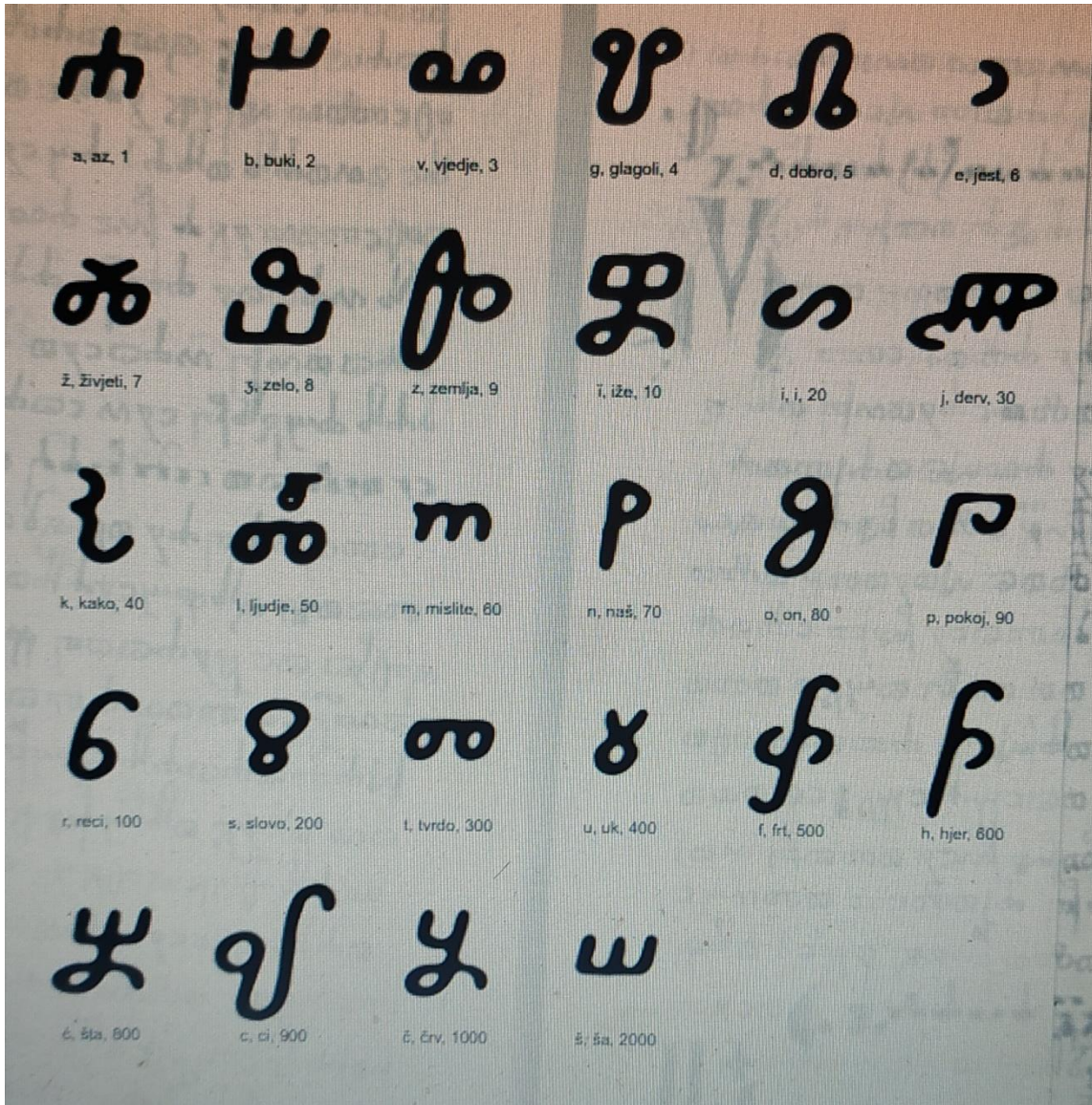
⁴⁴ <https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=120&action=4>, (4. veljače 2020.).

Slika 6. Tablica slova kancelarijske kurzivne glagoljice

Izvor: <https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=110&action=5>, (4. veljače 2020.).

Slika 6. prikazuje tablicu slova kancelarijske kurzivne glagoljice s pripadajućim vrijednostima.

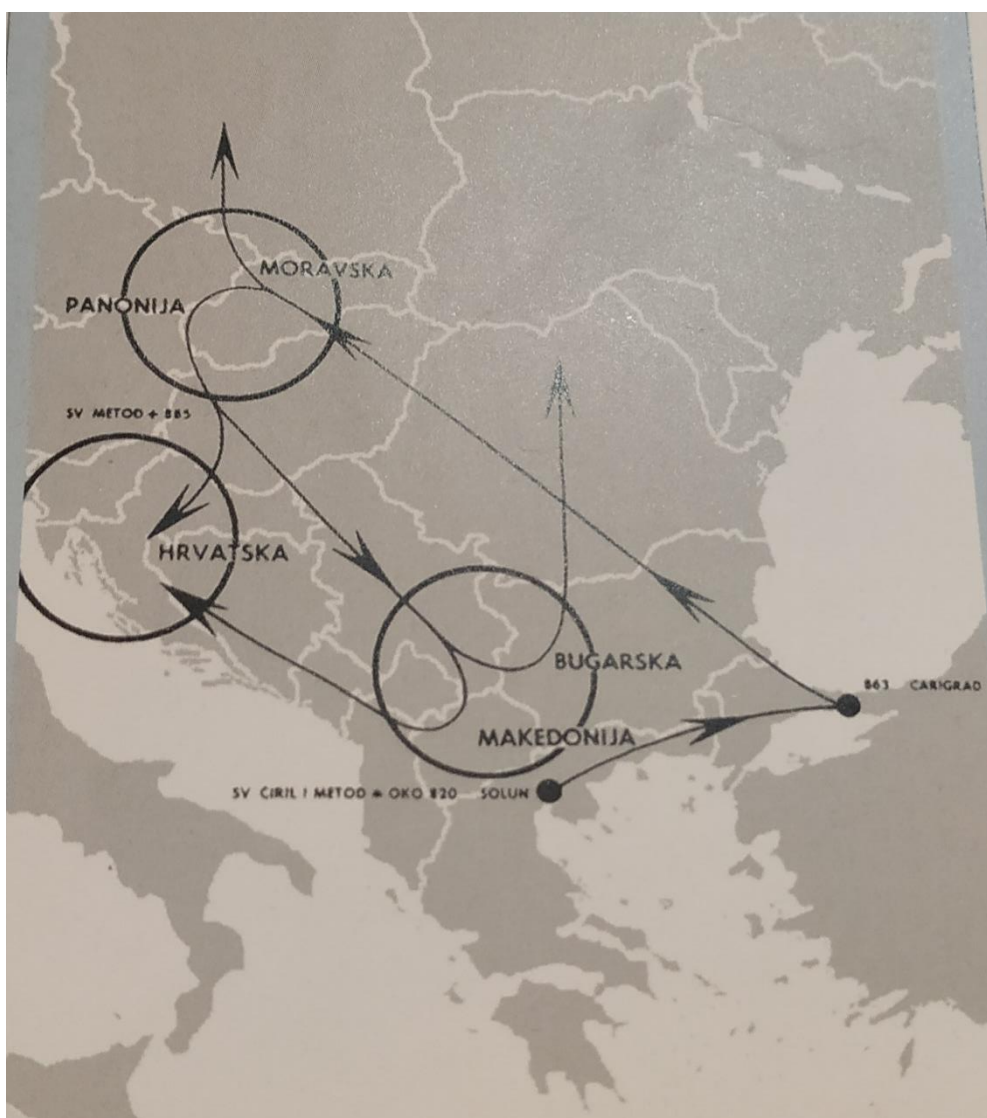
Slika 7. Tablica slova knjiške kurzivne glagoljice

Izvor: <https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=110&action=4>, (4. veljače 2020.).

Slika 7. prikazuje tablicu slova knjiške kurzivne glagoljice s pripadajućim vrijednostima.

2. ZEMLJOPISNA RASPROSTRANJENOST GLAGOLJICE NA PODRUČJU HRVATSKE

Kada govorimo o zemljopisnoj rasprostranjenosti glagoljice, najprije je potrebno definirati rasprostranjenost na području Europe. Njezinu rasprostranjenost je najlakše pratiti putem pisanih izvora ili spomenika. „Glagoljica i slavensko bogoslužje ukorijenili su se u Moravskoj, Češkoj, Panoniji, Bugarskoj, Makedoniji, Bosni i dakako, u Hrvatskoj.“⁴⁵

Slika 8. Rasprostranjenost glagoljice prema Branku Fučiću

Izvor: Nazor A.,(2008.), *Knjiga o hrvatskoj glagoljici „Ja slovo znajući govorim...“*, Zagreb, Erasmus naklada, str. 14.

⁴⁵ Nazor A.,(2008.), *Knjiga o hrvatskoj glagoljici „Ja slovo znajući govorim...“*, Zagreb, Erasmus naklada, str. 14.

Slika 8. prikazuje rasprostranjenost glagoljice prema Branku Fučiću te, također prema njemu, utjecaj na glagoljicu u Hrvatskoj imali su glagoljaši iz Makedonije i Panonije.

Nadalje, kada govorimo o rasprostranjenosti glagoljice na području Hrvatske, govorimo o prostoru današnje Istre, Kvarnera i dijela Dalmacije. Ta rasprostranjenost se može vidjeti na temelju glagoljaških pisanih izvora, kao i glagoljaških spomenika. Najviše glagoljskih natpisa pronađeno je na prostoru Istre i Kvarnera.

Slika 9. Rasprostranjenost glagoljskih natpisa u Istri i na Kvarneru

Izvor: Fučić B., (1971.), Najstariji hrvatski glagoljski natpisi, Zagreb, *Slovo*, No. 21., str. 228.

Slika 9. prikazuje brojnost glagoljskih natpisa na području Istre i Kvarnera.

3. GLAGOLJSKI NATPISI

Brojnim istraživanjima, uglavnom na području Istre i Kvarnera, otkriveni su mnogi glagoljski natpisi koji su vrlo važno kulturno blago. Oni ne pokazuju samo kakva je glagoljica kao pismo, već pokazuju i odnose unutar društva, političku situaciju, kao i svakodnevne aktivnosti u određenom vremenskom razdoblju. Kada govorimo o glagoljskim natpisima, govorimo o onim natpisima koji su pisani rukom i onim glagoljskim natpisima koji su tiskani.

3.1. Rukom pisani glagoljski natpisi

Brojni glagoljski natpisi koji su pronađeni na području Istre i Kvarnera pisani su rukom. Vrste glagoljskih natpisa pisanih rukom jesu:

- rukopisi, abecedariji,
- razni natpisi,
- liturgijski tekstovi,
- biblijski tekstovi,
- apokrifi,
- legende i vizije
- poučna proza i poezija
- pravni spomenici.⁴⁶

Najpoznatiji i najstariji rukopisi te abecedariji napisani glagoljicom jesu: Kločev glagoljaš, Bečki listići, Budimpeštanski odlomci, Münchenski abecedarij i Glagoljski abecedarij Penitencijara Jurja iz Slavonije. Kločev glagoljaš je najstariji glagoljaški rukopis napisan oblom glagoljicom te se smatra da je nastao u 11. stoljeću. Od sveukupno četrnaest listova, njih dvanaest čuvaju se u Italiji, a dva lista se čuvaju u Austriji. Nadalje, Bečki listići su najstariji liturgijsko-književni tekst, a napisani su poluoblom i poluuglatim glagoljskim slovima. Bečki listići nastali su na početku 12. stoljeća, a čuvaju se u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču. Budimpeštanski odlomci nastali su na prijelazu 11. i 12. stoljeća. Pisani su oblom glagoljicom i crkvenoslavenskim jezikom, a čuvaju se u Budimpešti.

⁴⁶ Nazor A., nav. dj., str. 6.-8.

Münchenski abecedarij zapravo su dvije slavenske azbuke pisane ćirilicom i glagoljicom. Ovaj abecedarij nastao je na početku 12. stoljeća, a njegovi ostaci se čuvaju u Münchenu. Glagoljski abecedarij Penitencijara Jurja iz Slavonije nastao je na početku 15. stoljeća. Danas se ovaj abecedarij čuva u Francuskoj.⁴⁷

Najpoznatiji glagoljski natpisi su: Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak, Plominski natpis, Humski grafit, Supetarski ulomak, Ročki glagoljski abecedarij i Valunska ploča. Bašćanska ploča nastala je oko 1100., a pronađena je u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru. Pisana je prijelaznim tipom glagoljice, između oble i uglate. Ovaj spomenik govori o tome kako je hrvatski kralj Zvonimir darovao zemlju sv. Luciji. Original Bašćanske ploče čuva se u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, dok je na mjestu pronalaska postavljena kopija koju je izradio Branko Fučić. Grdoselski ulomak nastalo je u 12. stoljeću. Prema Branku Fučiću, Grdoselski ulomak spominje posvećenje oltara u čast dvjema sveticama. Anica Nazor navodi da pismo Grdoselskog ulomka pripada prijelaznom razdoblju hrvatske glagoljice. Plominski natpis je reljef na kamenoj ploči koji je nastao u 11. stoljeću te je on bio uklesan u vanjski zid crkve sv. Jurja Starog u Plominu. Reljef prikazuje muškarca koji u ruci drži granu, za koji se smatra da predstavlja Silvana, ilirsko-rimsko božanstvo šuma i usjeva. Humski grafit nastao je u 12. stoljeću, a napisan je prijelaznim tipom glagoljice, iz oble u uglatu. Ova grafit služio je kao evidencija održanih takozvanih „gregorijanskih misa“. Supetarski ulomak nastao je također u 12. stoljeću. Ovaj natpis pisan je dvama pismima, glagoljicom i hrvatskom ćirilicom. Pronađen je u samostanu u Svetom Petru u Šumi, a danas se čuva u Etnografskom muzeju Istre u Pazinu. Ročki glagoljski abecedarij nastao je oko 1200., a pronađen je u crkvi sv. Antuna Opata i Pustinjaka u Roču. Pisan je uglatom glagoljicom. „On pokazuje što je u Hrvatskoj oko godine 1200. bio u glagoljskom pismu standard.“⁴⁸ Nadalje, Valunska ploča pronađena je u Valunu na otoku Cresu. Ona datira iz 11. stoljeća. Valunska ploča zapravo je nadgrobna ploča koja spominje pokojnike - baku Tehu, sina Bratohnu i unuka Junu. Pisana je dvama jezicima i dvama pismima, hrvatskim jezikom i glagoljicom te latinskim jezikom i karolinom.⁴⁹

⁴⁷ Nazor A., nav. dj., str. 22.-26.

⁴⁸ Isto, str. 31.

⁴⁹ Isto, str. 27.-32.

S obzirom na to da je glagoljica bila korištena u Crkvi, velik dio crkvenih natpisa bio je pisan glagoljicom. Stoga, u liturgijske testove na glagoljici ubrajamo sljedeće: Misal kneza Novaka, Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Berlinski misal, I. Vrbnički misal, II. Vrbnički misal, Newyorški misal, Prvi vrbnički brevijar, Brevijar popa Mavra, Ljubljanski homilijar i Brevijar Vida Omišljanina. Misal kneza Novaka nastao je 1368. Sastoji se od sedam dijelova: Temporal, Ordinarij, Kanon, zavjetne mise i mise za mrtve, Sanktoral, Komunal i obredni tekstovi. Misal kneza Novaka vrlo je ukrašen. Danas se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču. Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića nastao je oko 1404. Obuhvaća sedam dijelova: Temporal, Kanon, Kalendar, Sanktoral, Komunal, Votivne mise i ritualne tekstove. Danas Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića čuva se u Istanbulu. Berlinski misal datira u 1408., a izradio ga je majstor Bartol Krbavac. Za taj posao dobio je 26 zlatnika. Kao i drugi misali i ovaj sadrži glavnih sedam dijelova. Ovaj Misal čuva se u Berlinu. Nadalje, I. Vrbnički misal napisao je senjski arhiđakon 1456., dok tko je napisao II. Vrbnički misal nije poznato, a nastao 1462. Oba misala čuvaju se u Župnom uredu u Vrbniku na otoku Krku. Newyorški misal nastao je u 15. stoljeću na području Zadra te se smatra da ga je pisalo 11 osoba. Ovaj misal danas se čuva u New Yorku. Prvi vrbnički brevijar nastao je na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće. Smatra se da je nastao u Vrbniku na otoku Krku. Osim toga, smatra se da su ga pisale tri osobe. Danas se ovaj brevijar čuva u Župnom uredu u Vrbniku. Nadalje, Brevijar popa Mavra nastao je 1460. „Mavrov brevijar je osobito važan po Sanktoralu jer u njemu ima vlastitu službu u čast Svete braće Ćirila i Metoda.“⁵⁰ Brevijar popa Mavra čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Ljubljanski homilijar nastao je u prvoj polovici 18. stoljeća, pisan je prijelaznim tipom glagoljice. Danas se čuva u Ljubljani. Brevijar Vida Omišljanina datira u 1396. Pisan je glagoljicom i ćirilicom. Nastao je na otoku Krku, u Omišlju, a napisao ga je Vid. Ovaj brevijar čuva se u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču.⁵¹

⁵⁰ Nazor A., nav. dj., str. 45.

⁵¹ Isto, str. 33.-48.

Tijekom povijesti pronađeni su mnogi biblijski tekstovi koji su prevedeni ili prepisani na glagoljicu. Tako, na primjer, glagoljicom su napisani: Lobkovicov (senjski) psaltir, Pjesma nad pjesmama, tekst Razmetnog sina i Fraščićev psaltir. Lobkovicov (senjski) psaltir nastao je 1359., a pisan je uglatom glagoljicom. Smatra se da ga je najvjerojatnije napisao žakan Kirin u Senju, u crkvi svetih Kuzme i Damjana. Danas se ovaj psaltir čuva u Češkoj, u Pragu. Nadalje, u misalima iz 14. i 15. stoljeća nalaze se prijevodi nekih biblijskih tekstova, kao na primjer Pjesma nad pjesmama i Razmetni sin. Tako se Pjesma nad pjesmama može pronaći u Berlinskom misalu, a tekst Razmetnog sina u misalu Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Fraščićev psaltir nastao je 1463. Napisao ga je Petar Fraščić u Lindaru, u Istri. Ovaj psaltir danas se čuva u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču.⁵²

U jednom dijelu naše prošlosti, glagoljicom su bili pisani takozvani apokrifi. „Apokrifi su spisi sadržajem i naslovima srodni kanonskim biblijskim knjigama, ali ih Crkva nikad nije uvrstila u službeni popis biblijskih knjiga (kanon).“⁵³ Teme apokrifa su uglavnom o bitnim osobama i događajima iz Starog i Novog zavjeta. Neki od najpoznatijih apokrifa jesu: Život Adama i Eve, koji se nalazi u Žgombićevom i Fatovićevu zborniku; Abrahamova smrt, koji čini dio Berčićeva, Petrisovog i Tkonskog zbornika; apokrif o Marijinoj (Bogorodičinoj) smrti, koji se nalazi u Vinodolskom, Grškovićevu i Fatovićevu zborniku.⁵⁴

Mnoge su legende i vizije bile pisane glagoljicom, kao na primjer Legenda o svetom Eustahiju, Legenda o svetom Nikoli i Legenda o svetom Pavlu Pustinjaku. Odlomak Legende o svetom Eustahiju se nalazi u Pazinskim fragmentima. Različite verzije o Legendi o svetom Nikoli se nalaze u Petrisovu i Oxfordskom zborniku. Cjelovit tekst Legende o svetom Pavlu Pustinjaku nalazi se u Žgombićevu zborniku, a prevedena je s grčkog jezika.⁵⁵

Da bi se narod poučio o prozi i poeziji, razni autori tog vremena prevodili su razne pjesme i tekstove na glagoljicu. Autori se preveli Roman o Troji, Kvarezimal i Tumačenje po muki i Pjesme iz Pariškog zbornika. Tako samo dio Romana o Troji se nalazi u Vinodolskom zborniku, a cjeloviti tekst se nalazi u Petrisovom zborniku. Nadalje, smatra se da je Kvarezimal i Tumačenje po muki napisao Šimun Greblo iz

⁵² Nazor A., nav. dj., str. 49.-53.

⁵³ Isto, str. 54.

⁵⁴ Isto, str. 54.-60.

⁵⁵ Isto, str. 61.-72.

Roča. Međutim, cijeli tekstovi ovih djela nisi očuvani. Pjesme iz Pariškog zbornika nastale su krajem 14. stoljeća. Radi se o zbirci duhovnih pjesama.⁵⁶

„Na glagoljici su i na hrvatskom (pretežno čakavskom) jeziku nastala mnoga pisma ili isprave javne vjere, kojima je obuhvaćen sav privatnopravni odnos, djelomice i opće javno pravo.“⁵⁷ Pravni spomenici pisani glagoljicom obuhvaćaju razne zakone, statute i regule. Neki od najpoznatijih pravnih spomenika pisanih glagoljicom jesu: Vinodolski zakon, Istarski razvod, Regula svetog Benedikta, Acta Croatica te Redovničke konstitucije. Vinodolski zakon je najstariji hrvatski zakonski dokument, a nastao je 1288. Ovim zakonom regulirana su prava i dužnost kmetova i feudalnih gospodara. Pisan je kurzivnom glagoljicom. Danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Nadalje, Istarski razvod je pravni postupak razgraničenja triju posjeda u Istri. Komisija je morala odrediti granice između pazinskog kneza, Mlečana i akvilejskog patrijarha. Regula svetog Benedikta obuhvaća pravila koja se odnose na benediktinski red. Nastala su krajem 14. stoljeća. Smatra se da su ovu regulu pisale tri osobe. Regula svetog Benedikta čuva se u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Acta Croatica je zbirka dokumenata koji se tiču javnih i privatnopravnih pitanja. Pisana je glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Actu Croaticu uredio je i objavio Ivan Kukuljević 1863. Sadrži razne akte, pisma, natpise i zapise s područja nekadašnje Kraljevine Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Istre i zapadne Bosne. Acta Croatica obuhvaća razdoblje od 12. do 16. stoljeća. Redovničke konstitucije su dokumenti koji obuhvaćaju odredbe, pravila i propise koji se odnose na redovnike. Primjer Redovničkih konstitucija jesu Klimantovićeve konstitucije koje je napisao fra Šimun Klimantović. Ove Konstitucije se odnose na franjevce III. reda. Nastale su 1492., a objavljene su 1910. Objavio ih je franjevac Stjepan Ivančić.⁵⁸

⁵⁶ Nazor A., nav. dj., str. 73.-76.

⁵⁷ Isto, str. 77.

⁵⁸ Isto, str. 77.-86.

3.2. Tiskani glagoljski natpisi

S pojavom tiskarskog stroja glagoljica, to jest glagoljski natpisi, približili su se široj javnosti. To je dovelo do još veće dostupnosti knjiga, ali i opismenjavanja Hrvata. Autorica Anica Nazor navodi dvije glavne tiskare, senjsku i riječku.

3.2.1. Senjska tiskara

Senjska tiskara počela je s radom krajem 15. stoljeća te se smatra da je to prva tiskara na području Hrvatske. Osnivačem senjske tiskare smatra se Blaž Bratomić. Iz senjske tiskare proizašle su sljedeće knjige: Misal, Spovid općena, Maštirija dobra umrtija s ritualom, Naručnik plebanušev, Transit svetog Jeronima, Mirakuli blažene Deve Marije i Korizmenjak.⁵⁹ Te knjige su tiskane u razdoblju od 1294. do 1508.

3.2.2. Riječka tiskara

Riječka tiskara osnovana je 1530., a njezin osnivač je bio Šimun Kožičić. Oprema za riječku tiskaru dovezena je iz Mletačke Republike. „U Rijeci je u nepunih šest mjeseci – od 15. prosinca 1530. do 27. svibnja 1531. – Kožičić u vlastitoj tiskari objavio šest glagoljskih knjiga.“⁶⁰ Knjige tiskane u riječkoj tiskari su: Oficij rimski / Oficij blaženije Devi Marije, Psaltir, Misal hruacki, Knjižice krsta, Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov, Od bitija redovničkoga knjižice.⁶¹

⁵⁹ Nazor A., nav. dj., str. 104.

⁶⁰ Isto, str. 106.

⁶¹ Na istome mjestu.

4. TURISTIČKA VALORIZACIJA NEMATERIJALNE KULTURNE BAŠTINE

„Nematerijalna kulturna baština definirana je člankom 2. UNESCO-ove Konvencije o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u okviru kojega se za potrebe upisa u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske određuju tri osnovne kategorije:

- jezik, dijalekti, govori i toponimika te usmena književnost svih vrsta,
- folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne vrednote,
- tradicijska umijeća i obrti.⁶²

Da bi neko dobro dospjelo na popis Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske, potrebna je suradnja raznih institucija, kao na primjer, konzervatorskog odjela, Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu te Stručnog povjerenstva za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra.⁶³ Postupak upisa nematerijalne kulturne baštine na popis Registra kulturnih dobara vrlo je kompleksan jer uključuje suradnju nekoliko institucija i zbog same specifičnosti određenog dobra te su se pojavila određena pitanja vezana uz tematiku. „Primjerice neka od tih pitanja odnose se na nedoumice pod kojim nazivima upisivati nematerijalna dobra u Registar, kako ih što vjerodostojnije tekstualno opisati i kakav utjecaj upisivanje na popise treba i može imati na njihovo daljnje očuvanje.“⁶⁴ Glavni cilj kategorizacije i upisa u Registar kulturnih dobara je evidentiranje dobara koja imaju mogućnost prenošenja na mlađe generacije, dobara koja su značajna za Republiku Hrvatsku te dobara koja su manje prepoznatljiva ili izvedbom manje kvalitetna prema mišljenju stručnjaka, ali su značajna za lokalno stanovništvo.⁶⁵

Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske ima dvije liste, to jest dvije mogućnosti svrstavanja nematerijalne kulturne baštine: Nematerijalna kulturna baština na Listi preventivno zaštićenih dobara i Nematerijalna kulturna baština na Listi zaštićenih kulturnih dobara.⁶⁶

⁶² <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21765> (12. ožujka 2020.).

⁶³ Na istome mjestu (12. ožujka 2020.).

⁶⁴ Hrovatin M., (2012.), *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, No. 36, Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, str. 126.

⁶⁵ Isto., str. 127.

⁶⁶ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21768> (12. ožujka 2020.).

„Za nematerijalnu baštinu za koju se podrazumijeva da ima svojstvo nematerijalnog dobra, nadležni konzervatorski odjel može na temelju stručne procjene kao privremeno donijeti rješenje o preventivnoj zaštiti u trajanju od četiri godine, kojim se to dobro upisuje u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske na Listi preventivno zaštićenih dobara pod određenim brojem P (npr. P-5720: Pučišća, Umijeće ručnog klesanja kamena u sklopu Klesarske škole).“⁶⁷ Status svakog nematerijalnog kulturnog dobra koje je upisano u Registar kulturnih dobara na Listu preventivno zaštićenih dobara, moguće je provjeriti na internetskoj stranici Ministarstva kulture Republike Hrvatske. „Redovnom procedurom, a na temelju stručnog vrednovanja te prijedloga Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu i Stručnog povjerenstva za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra, Ministarstvo kulture donosi rješenje kojim se nematerijalna baština upisuje trajno na Listu zaštićenih kulturnih dobara u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao „nematerijalno dobro“ pod oznakom Z i određenim brojem (npr. Z-5916 Tradicijsko lončarstvo ručnog kola u Potravlju.)“⁶⁸ Status svakog nematerijalnog kulturnog dobra upisanog u Registar kulturnih dobara na Listu zaštićenih kulturnih dobara, moguće je također provjeriti na internetskim stranicama Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Slika 10. Tražilica kulturnih dobara

Izvor: <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=400971071>, (24. ožujka 2020.).

⁶⁷ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21770> (12. ožujka 2020.).

⁶⁸ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21769> (12. ožujka 2020.).

Slika 10. prikazuje tražilicu kulturnih dobara s mogućnošću prikazivanja statusa svakog pojedinog kulturnog dobra.

Nematerijalna kulturna baština vrlo je važan aspekt identiteta svakog naroda te s obzirom na to da se radi o fizički neopipljivom dobru, potrebno je osigurati odgovarajuće mjere očuvanja. Nematerijalna kulturna baština, kao i materijalna, daje lokalnom stanovništvu osjećaj pripadnosti i ponosa.

„Nematerijalna kulturna baština prenosi se s generacije na generaciju, a stalno je obnavljaju društvo i zajednica, u skladu sa zadanim uvjetima povijesnog, kulturološkog i socijalnog razvoja.“⁶⁹ Za opstanak nematerijalne kulturne baštine vrlo važan je i održivi razvoj, to jest očuvanje nematerijalne baštine za buduće naraštaje, kao i korist za lokalnu zajednicu.

„Problemi održivog razvoja nematerijalne baštine:

- nedostatna provedba i primjena zakonskih propisa u zaštiti i očuvanju nematerijalnih kulturnih dobara,
- premalo stručnjaka koji se bave nematerijalnom baštinom,
- neorganizirano i nedovoljno dokumentiranje nematerijalnih dobara te raspršenost prikupljene dokumentacije na brojne subjekte,
- nedovoljno kvalitetno planiranje i izrada programa mogućeg uključivanja nematerijalne baštine u razvojne projekte,
- nedovoljno uključivanje nematerijalne baštine u formalno i neformalno obrazovanje,
- nedovoljna znanja i niska razina svijesti lokalnog stanovništva o vrijednostima i značaju nematerijalne baštine njihovog kraja,
- motivacija mlađih generacija za učenje i nastavljanje tradicija na njihovu području,
- još uvijek nedovoljna uključenost nematerijalne baštine u turističku ponudu,
- pojava komercijalizacije i neprimjerene prezentacije nematerijalne baštine.“⁷⁰

⁶⁹ Carek R., (2004.), Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga, *Informatica museologica*, Vol. 35, No 3-4, Zagreb, str. 1.

⁷⁰ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, (2011.), *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015.*, Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, str. 29.-30.

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske u Strategiji zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011. – 2015., definiralo je mjere za otklanjanje navedenih poteškoća povezanih s održivim razvojem nematerijalne kulturne baštine. „Potrebe za unapređenje održivog razvoja nematerijalne kulturne baštine:

- poticati i osposobiti veći broj stručnjaka za bavljenje problematikom zaštite i očuvanja nematerijalne baštine,
- kontinuirano dokumentirati nematerijalnu baštinu s obzirom na to da se ona mijenja i iznimno je podložna utjecaju društvenih, gospodarskih, demografskih i ostalih promjena,
- organizirati i uskladiti dokumentiranje nematerijalne baštine između lokalne i institucionalne razine, posebno s pomoću objedinjenog uvida u stanje dokumentiranosti nematerijalne baštine na području Hrvatske,
- uspostaviti jedinstven informacijski sustav kroz inventar i Registar kulturnih dobara,
- uključiti nositelje nematerijalne baštine u sve faze izrade projekata, programa i planova korištenja te baštine,
- uvrstiti tematiku nematerijalne baštine u raznovrsne oblike neformalnog i formalnog obrazovanja,
- podizati svijest lokalnog stanovništva o vrijednostima i značaju nematerijalne baštine te o njihovoj ulozi u očuvanju, prenošenju i gospodarskog korištenju ove baštine,
- poticati kvalitetniji život i gospodarski razvoj na određenom području na temelju očuvanja i prenošenja postojećih fenomena nematerijalne baštine,
- ravnopravno uključiti predstavnike svih razina i sektora (državne i stručne institucije, muzeji, neprofitne organizacije, nositelji, udruge, lokalna uprava i lokalna zajednica) u planiranje korištenja nematerijalne baštine radi daljnjeg očuvanja,
- utvrditi mjere onemogućavanja negativnih učinaka koji mogu prouzročiti pretjeranu komercijalizaciju odnosno nestanak nematerijalne baštine,
- uključiti nematerijalnu baštinu u postojeće projekte vezane uz kulturnu i prirodnu baštinu i za turizam,

- uključiti nematerijalnu baštinu u nove načine poslovanja (osobito iskoristiti mogućnosti koje nudi elektroničko i internetsko okruženje), čime bi se osigurala bolja vidljivost nematerijalne baštine i potaknule mlađe generacije, o kojima ovisi prenošenje i očuvanje te baštine.⁷¹

Potencijal nematerijalne kulturne baštine u Republici Hrvatskoj zaista je velik, ali neiskorišten. Nematerijalna kulturna baština je i dalje nema adekvatnu zaštitu i ne pridaje joj se dovoljan značaj. Uporaba nematerijalne baštine može proizvesti korist za lokalno stanovništvo, ali i za gospodarstvo. Nadalje, može pridonijeti stvaranju novog imidža, kao i prepoznatljivosti na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. Jedna od mogućnosti implementacije nematerijalne kulturne baštine je kroz turizam, to jest kroz stvaranje novih kulturno-turističkih proizvoda. Ta potreba je proizašla iz sve veće potražnje za kulturnim sadržajima u turističkim destinacijama jer današnji turisti nisu zadovoljni samo sa suncem i morem. Današnji turisti žele više od svojeg boravka u turističkoj destinaciji, žele neko novo iskustvo. Iskustvo koje turisti žele moguće je stvoriti upravo putem nematerijalne baštine, upoznavanjem s lokalnim proizvodima, tradicijama i obrtima. Međutim, za uspješno stvaranje novih kulturno-turističkih proizvoda potrebna je suradnja različitih institucija, udruga i lokalnog stanovništva. Osim toga, potrebno je ulaganje u kadrove, kao i u razne objekte poput muzeja, knjižnica, galerija te spomenika.

⁷¹ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, nav. dj., str. 30.

4.1. Glagoljica kao nematerijalno kulturno dobro

Prema rješenju Ministarstva kulture Republike Hrvatske, utvrđeno je da je Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice ima svojstva nematerijalne kulturne baštine.⁷² S obzirom na to da glagoljica kao pismo se više ne koristi, ali je važan dio identiteta hrvatskog naroda, Ministarstvo kulture je donijelo Rješenje kojim se utvrđuju načini njezine zaštite, očuvanja, valorizacije i uporabe.

„Za kulturno dobro iz točke 1. ovoga Rješenja utvrđuje se sljedeći sustav mjera zaštite:

- promicati funkciju i značaj dobra u društvu te uključiti zaštitu dobra u programe planiranja;
- osigurati dostupnost dobra javnosti;
- poticati sudjelovanje zajednice i grupa koje baštine dobro u identificiranju, definiranju, izvođenju i prenošenju dobra;
- popularizirati i promicati kulturno dobro održavanjem radionica, putem elektroničkih medija, videozapisa i na drugi način;
- poticati prenošenje i njegovanje kulturnog dobra u izvornim i drugim sredinama;
- osigurati održivost dobra putem edukacije, identificiranja, dokumentiranja, znanstvenog istraživanja, očuvanja, zaštite, promicanja, povećanja vrijednosti, mogućnosti prenošenja tradicije nasljednicima formalnim i neformalnim obrazovanjem te revitalizacije napuštenih segmenata dobra;
- senzibilizirati javnost i podupirati zaštitu i očuvanje dobra kako bi se izbjegla opasnost od nestajanja, uništenja ili negativnog iskorištavanja dobra, a potaknulo zbližavanje i tolerantnost među ljudima;
- štititi dobro prepoznajući procese globalizacije i društvene transformacije kako bi se izbjegla opasnost od nestajanja ili uništenja.“⁷³

⁷²

https://www.stin.hr/hr/article/48/umije%C4%87e_%C4%8Ditanja_pisanja_i_tiskanja_glagoljice_u_regi_stru_nematerijalnih_kulturnih_dobara_republike_hrvatske (12. ožujka 2020.).

⁷³ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (2014.), *Glagoljica – Rješenje*, Zagreb, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, str. 1.

Na temelju navedenog rješenja, Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice 7. veljače 2014. upisano je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, na Listu zaštićenih kulturnih dobara.⁷⁴

Nadalje, u navedenom dokumentu navodi se obrazloženje Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Obrazloženje navodi kratak uvid u glagoljicu u Hrvatskoj, u vidu povijesnih činjenica, kao i važnosti za hrvatski narod. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske naglašava važnost glagoljice za liturgiju, pravo, umjetnost te privatna pitanja jer je glagoljica bila prisutna u svim aspektima života.⁷⁵ Nadalje, u obrazloženju Ministarstvo kulture navodi današnje implementacije glagoljice u svakodnevni život. „Glagoljicu danas uče djeca u školama na izornoj nastavi i u raznim udruženjima, akademijama i tečajevima koji se organiziraju u okviru školskih ili izvanškolskih aktivnosti te postoji velik broj vrtića, osnovnih i srednjih škola i fakulteta u kojima djeluju glagoljaške skupine ili se povremeno održavaju predavanja na temu glagoljice, tečajevi glagoljice ili stvaralačke glagoljaške radionice.“⁷⁶ Implementacija glagoljice u obrazovni sustav dobar je način njezine valorizacije i promicanja te se tako od najranije dobi stvara svijest o važnosti očuvanja ovog kulturnog dobra. Nadalje, u obrazloženju Ministarstva kulture navodi se mogućnost glagoljice kao *brenda* u vidu promicanja hrvatskog identiteta. „Velik je broj poduzetnika, dizajnera i umjetnika koji promiču glagoljično pismo, glagoljičnu sastavnicu hrvatske kulture svojim proizvodima, odjećom koju nose, glazbom koju izvode i sl.: Nenad Bach (odjeća), hrvatski *rock* glazbenik, kantautor koji živi i radi u New Yorku, Jasna Horvat, književnica, autorica romana *Az*, Svetko Ušalj, autor Parka glagoljice u Gabonjini na otoku Krku, Filip Cvitić, magistar dizajna, autor projekta *Fabula Croatica*, Vesna Milković, dizajnerica, vlasnica etnobutika *Mara*, arhitektica Ksenija Tomić, dizajnerica glagoljičnog namještaja, Verica Kovač, slikarica i keramičarka, Julija Vojković, grafička urednica i dizajnerica (odjeća, šalovi, glagoljične azbuke, čestitke, molitve...), Zlatko Kovač, slikar čije su teme slika glagoljičnih slova, Vjera Reiser, slikarica, Katarina Livljanić, muzikologinja, pjevačica, Ivica Kostelić (odjeća), skijaš, Tatjana Sabljak, nakladnik *Villa Sybilla* (slike na platnu, knjižice o glagoljici, letci, razglednice, odljevi, uređenje interijera), Erasmus naklada

⁷⁴ Na istome mjestu.

⁷⁵ <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=403571853> (12. ožujka 2020.).

⁷⁶ Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (2014.), nav. dj., str. 4.

d. o. o.“⁷⁷ Navedeni pojedinci, umjetnici, poznate osobe svojim radom pridonose prepoznatljivosti glagoljice na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini.

Slika 11. Haljina s uzorkom slova glagoljice

Izvor: <http://etnobotik-mara.com/hr/proizvodi/25/haljine?page=2> (22.travnja 2020.).

Slika 11. prikazuje crvenu haljinu s uzorkom glagoljskih slova. Haljinu su izradile Vesna i Marija Milković.

⁷⁷ Na istome mjestu.

Slika 12. Narukvica s uzorkom slova glagoljice

Izvor: <http://etnobutik-mara.com/hr/proizvodi/30/modni-dodaci> (22. travnja 2020.).

Slika 12. prikazuje narukvicu s uzorkom glagoljskih slova. Narukvica je također ručni rad Vesne i Marije Milković.

4.2. Dosadašnji projekti turističke valorizacije glagoljice

Kulturni sadržaji danas čine važan dio turističke ponude, oni obogaćuju postojeću ponudu, čine je atraktivnijom za veći broj turista. Kulturno-turistički proizvodi podrazumijevaju suradnju raznih dionika na raznim razinama.

Glagoljica kao kulturno-turistički proizvod je u svojevrsnoj fazi razvoja. Postoje određeni spomenici, manifestacije, poneki tečaj ili radionica te razni suveniri s tematikom glagoljice. Međutim, ne postoji jedan jedinstven proizvod koji bi povezao te sadržaje. Postojeći projekti jesu: Aleja glagoljaša, Mala glagoljska akademija „Juri žakan“, Mala staroslavenska akademija „Antun Mahnić“ na Krku, Bašćanska staza glagoljice, Dani glagoljice u Senju i Dani hrvatske glagoljice.

„Aleja glagoljaša najvažniji je spomenik podignut glagoljašima i glagoljaštvu, a proteže se uz cestu od Roča do Huma.“⁷⁸ „Nastajala je od 1977. do 1985., a svjedoči o središtima hrvatske srednjovjekovne glagoljske književnosti na području Istre, upućujući na slavenske korijene te na ovdašnju pismenost i njezin kontinuitet od 9.

⁷⁸ <https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/poucne-staze/1132> (22. travnja 2020.).

stoljeća do danas.⁷⁹ Aleja glagoljaša je projekt koji su osmislili Zvane Črnja, prof. dr. Josip Bratulić i kipar Želimir Janeš. Ostali sudionici na projektu jesu Franjo Kodrić, Branko Fučić, Josip Cerovac i Vladimir Pernić.⁸⁰ Za nastanak Aleje glagoljaša zaslužni su i Čakavski sabor, Tajništvo Čakavskog sabora, „Kamen“ Pazin, mladi klesari, Brodogradilište „Uljanik“, Makedonska akademija znanosti i umjetnosti, istarske općine, Republička samoupravna interesna zajednica kulture, Općina Izola te republičke, kulturne i prosvjetne ustanove iz Zagreba.⁸¹ Ovaj spomenik obuhvaća jedanaest zasebnih spomenika koji zajedno čine cjelinu koja se naziva Aleja glagoljaša. Aleju glagoljaša čine sljedeća spomen - obilježja: Stup Čakavskog sabora, Stol Ćirila i Metoda, Sijelo Klimenta Ohridskog, Glagoljski lapidarij, Klanac hrvatskog Lucidara, Vidikovac Grgura Ninskog, Uspon Istarskog razvoda, Zid hrvatskih protestanata i heretika, Odmorište žakna Jurja, Spomenik otporu i slobodi te Vrata Huma.⁸² Prvi spomenik u nizu je Stup Čakavskog sabora, a obilježen je slovom S koje predstavlja simboliku prvog slavenskog pisma, kao i početke slavenske pismenosti. Idući po redu spomenik je Stol Ćirila i Metoda, čiji naziv je ispisan na samom stolu trima pismima: glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Pored ovog Stola posađena su dva čempresa koja predstavljaju Svetog Ćirila i Metoda. Sijelo Klimenta Ohridskog osmišljeno je kao stolica, to jest katedra za učitelja okružena stolicama za učenike. Ovo spomen – obilježje napravljeno je u čast Klimentu Ohridskom, promicatelju glagoljice i osnivaču sveučilišta u Ohridu, u Makedoniji.⁸³ Sljedeći u nizu Aleje glagoljaša je Glagoljski lapidarij. Spomen – obilježje Glagoljski lapidarij ima uklesane sljedeće glagoljske natpise: Plominski ulomak, Kninski ulomak, Valunska ploča, Krčki natpis, Plastovski ulomak, Baščanska ploča, Kamenica za blagoslovljenu vodu iz Mošćenica, Grdoselski ulomak, Kustodija iz Vrha, Senjska ploča i Supetarski ulomak. Glagoljski lapidarij je djelo dr. Branka Fučića. Nadalje Klanac hrvatskog Lucidara je spomen – obilježje koje prikazuje planinu Učku zazidanu u suhozid te oblak iznad Učke izrađen od kamena. Sljedeće spomen – obilježje je Vidikovac Grgura Ninskog koji prikazuje abecedu na sva tri pisma: glagoljici, ćirilici i latinici. Nadalje, Uspon Istarskog razvoda obuhvaća glagoljska slova isklesana u kamenu te je moguće iščitati naziv *Istarski razvod*. Sljedeći u nizu

⁷⁹ Na istome mjestu (22.travnja 2020.).

⁸⁰ Bratulić J., (2018.), *Aleja glagoljaša*, Zagreb, Znamen d.o.o., str. 173.

⁸¹ Isto, str. 173. -174.

⁸² <https://www.tz-buzet.hr/hr/kultura/glagoljica/aleja-glagoljasa> (29. travnja 2020.).

⁸³ <https://www.tz-buzet.hr/hr/kultura/glagoljica/aleja-glagoljasa> (29. travnja 2020.).

Aleje glagoljaša je Zid hrvatskih protestanata i heretika. Ovo spomen – obilježje obuhvaća uklesano slovo S, imena poznatijih hrvatskih protestanata i heretika te citate iz njihovih djela. Nadalje, Odmorište žakna Jurja spomen – obilježje je posvećeno Jurju žaknu koji je najavio tiskanje prve hrvatske knjige *Misal po zakonu rimskog dvora iz 1483. godine*. Ovo spomen – obilježje obuhvaća sedam kamenih kocki koje izgledaju kao kalupi za ručno slaganje knjiga, a na njima piše: *žakan Juri*. Sljedeće spomen – obilježje je Spomen otporu i slobodi koje obuhvaća tri kamena bloka jedan na drugome. Ta tri kamena bloka simboliziraju: stari, srednji i novi vijek. Posljednje spomen – obilježje jesu Vrata Huma. Vrata Huma napravljena su od bakra, a rukohvati izgledaju kao rogovi od vola. Na vratima su ispisane riječi dobrodošlice te je prikazan kalendar koji obuhvaća prikaze iz seoskog života.⁸⁴

Sljedeći projekt valorizacije glagoljice je Mala glagoljska akademija „Juri žakan“. „Školska udruga za njegovanje glagoljice Mala glagoljska akademija „Juri žakan“, (MGA) počela je s radom 4. srpnja 1993. (dan uoči blagdana sv. Ćirila i Metoda), u Roču kao jednom od važnih središta glagoljice.“⁸⁵ Mala glagoljska akademija „Juri žakan“ nastala je iz dva projekta: manifestacija Ročki glagoljski bijenale i projekt osnovne škole u Roču „škola – čuvar glagoljske baštine“. Ovaj projekt zapravo je ljetna škola za učenike šestih razreda iz cijele Hrvatske. Polaznici Male akademije „Juri žakan“ sudjeluju na raznim radionicama, slušaju predavanja, uče pisati glagoljicu, čitaju glagoljične tekstove, pišu tekstove na glagoljici i sastavljaju vlastite glagoljske početnice.⁸⁶ Ovaj projekt je dobar način učenja i savladavanja glagoljice na zanimljiv način. „Voditelji organiziraju rad polaznika u radionicama: freskoslikarstva, keramike, literarno-scenskoj, povijesnoj, novinarskoj, web i medijskoj, a do 2016. i grafičkoj.“⁸⁷

⁸⁴ Na istome mjestu (29. travnja 2020.).

⁸⁵ Bratulić J., nav. dj., str. 200.

⁸⁶ Nazor A., nav. dj., str. 136.

⁸⁷ Bratulić J., nav. dj., str. 200.

Slika 13. Izrada fresaka

Izvor: <http://mga-roc.org/radionica-freska/>, (5.svibnja 2020.)

Slika 13. prikazuje izradu fresaka na radionici freskoslikarstva koju organizira Mala glagoljska akademija „Juri žakan“.

Mala staroslavenska akademija „Antun Mahnić“ u sklopu Osnovne škole Frana Krste Frankopana također je jedna od promicatelja glagoljice na otoku Krku. Naziv je dobila po Staroslavenskoj akademiji čiji je utemeljitelj bio krčki biskup Antun Mahnić.⁸⁸ Škole partneri jesu Osnovna škola Malinska – Dubašnica, Osnovna škola Omišalj, Osnovna škola „Milan Brozović“ iz Kastva, Osnovna škola „Fran Franković“ iz Rijeke i Osnovna škola Kraljevica. Mala staroslavenska akademija „Antun Mahnić“ organizira radionice i izlete za učenike sedmih razreda. Projekt obuhvaća sljedeće radionice: glagoljska, povijesna, likovna kaligrafska, novinarsko-informatičke radionice i povijesno-dramske radionice.⁸⁹

S obzirom na bogatstvo glagoljice na otoku Krku, osmišljen je još jedan projekt valorizacije. Radi se o Bašćanskoj stazi glagoljice, koja je osmišljena od strane udruge „Sinjali“. Projekt uključuje trideset i pet kamenih spomenika od Treskavca do Baške, a izradio ih je kipar Ljubo de Karina, uz pomoć domaćih i inozemnih kipara.

⁸⁸ Nazor A., nav. dj., str. 138.

⁸⁹ Bratulić J., nav. dj., str. 202.

Slova A, B i L te grčko omega veća su od ostalih slova, a napravljena su od bijelog istarskog vapnenca. Ostala slova izrađena su od krčkog kamena samca.⁹⁰

Slika 14. Skulptura glagoljičnog slova L

Izvor: <https://www.dw.com/hr/ba%C5%A1%C4%8Danska-staza-glagoljice/g-48632725> (12. svibnja 2020.)

Slika 14. prikazuje skulpturu glagoljičnog slova L, koje pripada Bašćanskoj stazi glagoljice.

Sljedeći projekt valorizacije glagoljice u Hrvatskoj su Dani glagoljice u Senju. „U Senju, u Osnovnoj školi Silvija Strahimira Kranjčevića, održavaju se (od 1998.) Susreti glagoljaša, poznatiji kao Dani glagoljice u Senju, kojima je između ostaloga cilj: „upoznati vrijeme, uvjete i okolnosti nastanka i razvoja glagoljice u Senju i njegovoj okolici; osposobljavanje mladih naraštaja u prenošenju duhovnih vrijednosti iz doba procvata senjske glagoljice putem pisanoga i likovnoga izražavanja na suvremene kulturne tijekove i težnje Senja i ličke okolice; trajno i sustavno izučavanje glagoljskih pisanih dokumenata i knjiga nastalih na senjskom području; tradicionalno održavanje dana glagoljice u Senju.“⁹¹ Dani glagoljice u Senju sa svojim bogatim programom traju otprilike tri dana, a održavaju se svake godine krajem listopada i početkom studenog. Tijekom manifestacije Dani glagoljice u Senju održavaju se razne radionice, tribine, mise na staroslavenskom jeziku te razne izložbe. „Iz

⁹⁰ Isto, str. 216.

⁹¹ Nazor A., nav. dj., str. 138.

glagoljaških aktivnosti učenika u senjskoj Osnovnoj školi Silvija Strahimira Kranjčevića nastala je (2004.) mapa od dvanaest listova, u kojoj je ukratko i jezgrovitost ispričovijedana povijest znamenitoga grada Senja: svaki list jedno povijesno poglavlje, ispisano više glagoljicom, manje latinicom.⁹² Navedena mapa 2007. je objavljena kao knjiga pod nazivom Senj kroz povijest.⁹³ Manifestacija Dani glagoljice u Senju je dobar projekt valorizacije glagoljice, međutim potrebno je proširiti ponudu kako bi ona bila zanimljivija većem broju ljudi, osobito lokalnom stanovništvu, ali i potencijalnim turistima. Nadalje, u sklopu Muzeja grada Senja postoji zbirka koja valorizira glagoljašku baštinu: Zbirka glagoljice i glagoljskog tiskarstva. U Muzeju grada Senja čuva se ulomci Senjske ploče, pronađene u tvrđavi Nehaj. Analize ulomaka Senjske ploče pokazale su da se ona datira u 12. stoljeće.⁹⁴ Osim ulomaka Senjske ploče, zbirku čine i: glagoljski natpisi na spomenicima koji su se nalazili u crkvi sv. Martina, natpis na nadvratniku iz ulice Gorica, natpis popa Gržana na nadvratniku, natpis fra Šimuna Mečarića, natpis na nadgrobnoj ploči iz nepoznate crkve u Senju, natpis koji spominje Juraja Blagajića iz 1522., pisan latinicom i glagoljicom, natpis iz 1540. koji se nalazio na crkvi sv. Jurja te natpis koji se nalazio na pročelju senjske katedrale.⁹⁵

Suradnjom Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Matice hrvatske, Staroslavenskog instituta, Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Društva prijatelja glagoljice nastala je manifestacija Dan hrvatske glagoljice. Manifestacija se održava 22. veljače u spomen objavljivanja hrvatskog Prvotiska 1483.⁹⁶ Ova manifestacija je pokrenuta kako bi se pridao veći značaj glagoljice te kako bi se ona približila hrvatskom narodu. „Ideja je u budućnosti „Dan hrvatske glagoljice“ obilježavati kroz razne manifestacije i programe, a zasad se sunositelji zadovoljavaju medijskim pokrivanjem inicijalne ideje uz publiciranje i distribuiranje raznih tiskanih i digitalnih materijala putem dnevnog tiska te je načelno postignut dogovor da se u što skorije vrijeme Hrvatskom saboru uputi zahtjev za proglašenje službenog spomendana „Dan hrvatske glagoljice“.“⁹⁷ Zahtjev je bio prihvaćen te je Hrvatski sabor 15. veljače 2019. donio odluku da se 22. veljače

⁹² Nazor A., nav. dj., str.138.

⁹³ Na istome mjestu.

⁹⁴ <http://www.muzej-senj.hr/zbirke/ghagoljska-bastina-senja/> (12. svibnja 2020.).

⁹⁵ Na istome mjestu (12. svibnja 2020.).

⁹⁶ Bratulić J., nav. dj., str. 212.

⁹⁷ <http://ihjj.hr/clanak/manifestacija-bdquo-dan-hrvatske-glagoljice-ldquo-ka0-posveta-hrvatskomu-jeziku-i-pismenosti/656/> (6. svibnja 2020.).

proglasi „Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva.“⁹⁸ Inicijatori ove manifestacije nisu stali samo na proglašenju Dana hrvatske glagoljice i glagoljaštva nego je pokrenuta i web stranica „Volim glagoljicu“. Web stranica nudi mogućnost učenja glagoljice „Pišem glagoljicom“, igranje kviza o glagoljičnim slovima „Znam glagoljicu“ i igranje memorijske igrice s glagoljičnim slovima „Glagoljica pamtilica“. S obzirom na to da djeca danas većinu vremena provode za računalima i mobitelima, ovaj projekt je dobar način približavanja glagoljice mlađim naraštajima jer na inovativan način se može učiti o glagoljici.⁹⁹

4.3. Prijedlog turističke valorizacije glagoljice, primjer 1.

Glagoljica u Hrvatskoj sa svojim postojećim spomenicima ima veliki potencijal za uporabu u turističke svrhe, međutim, on je još uvijek neiskorišten. U Hrvatskoj ne postoji nijedan cjeloviti turistički proizvod temeljen na glagoljici. Stoga, predlažem sljedeći projekt: Paket aranžman *Glagoljati i putovati*. Paket aranžman bio bi namijenjen učenicima šestih i sedmih razreda osnovne škole.

Itinerar:

1. dan: Polazak s pulskog autobusnog kolodvora u 8:00 sati. Dolazak u Roč oko 9:00 sati. Od 9:30 do 12:00 sati šetnja Alejom glagoljaša uz pratnju vodiča. Nakon šetnje slijedi posjet crkvi sv. Antuna, gdje je na zidu ispisan glagoljski lapidarij. U 15:00 sati odlazak autobusom u Buzet, smještaj u hotelu „Fontana“. Zatim slijedi odmor te večera u restoranu hotela „Fontana“ u 19:00. Noćenje.

2. dan: Doručak u 8:00 sati u restoranu hotela „Fontana“. Nakon doručka, odlazak u Osnovnu školu „Vazmoslav Gržalja“ u Buzetu, gdje se održava Mala glagoljska akademija „Juri žakan“. Od 9:30 do 13:00 sati sudjelovanje u radionicama (radionica freskoslikarstva, radionica keramike i literarno-scenska radionica). Ručak u školskoj menzi od 13:15 do 14:00 sati. Zatim slijedi odmor ili igranje nogometa, odbojke, košarke do 16:00 sati. Od 16:15 do 18:00 održavaju se ostale radionice (povijesna, novinarska te web i medijska radionica). Povratak u hotel i večera u 19:00 sati. Noćenje.

⁹⁸ Bratulić J., nav. dj., str. 212.

⁹⁹ <http://hrvatski.hr/volim-glagoljicu/> (6. svibnja 2020.).

3. dan: Doručak u 8:00 sati. Odjava iz hotela. U 10:00 sati slijedi polazak autobusa za otok Krk. Dolazak na otok Krk oko 13:00 sati te smještaj u hostelu Krk. Ručak u restoranu hostela Krk u 14:00 sati. U 15:00 sati odlazak autobusom u Bašku te posjet Bašćanske staze glagoljice uz pratnju vodiča. U 18:00 sati planiran je povratak u hostel, večera u 19:00 sati te noćenje.

4. dan: Doručak u 8:00 sati u restoranu hostela Krk. Nakon doručka, odlazak u Osnovnu školu „Fran Krsto Frankopan“ u Krku, gdje se održava Mala staroslavenska akademija „Antun Mahnić“. Od 9:30 do 13:00 sati sudjelovanje u radionicama (glagoljska, povijesna i likovno-kaligrafska radionica. Ručak u školskoj menzi od 13:15 do 14:00. Zatim slijedi odmor ili igranje nogometa, odbojke ili košarke do 16:00 sati. Od 16:15 do 18:00 sati održavaju se ostale radionice (novinarsko-informatička i povijesno-dramska radionica). Povratak u hotel i večera u 19:00 sati. Noćenje.

5. dan: Doručak u 8:00 sati u restoranu hostela Krk. Kupanje. Razgledavanje Krka. Večera u 19:00 sati. Noćenje.

6. dan: Doručak u 8:00 sati. Odjava iz hostela. U 10:00 slijedi polazak autobusa za Senj. Dolazak u Senj oko 13:00 sati te smještaj u hotelu Art. Ručak u hotelu Art u 14:00 sati. U 15:00 posjet Gradskom muzeju Senj. U 16:00 sati posjet manifestaciji Dani glagoljice u Senju. U 18:00 sati povratak u hotel. Večera u 19:00 sati. Noćenje.

7. dan: Doručak u 8:00 sati u restoranu hotela Art. Kupanje. Odjava iz hotela. Preuzimanje *lunch* paketa na recepciji hotela Art. U 16:00 slijedi povratak autobusom za Pulu. Povratak u Pulu je planiran oko 19:00 sati.

Cijena turističkog paket-aranžmana: 800,00 kuna po osobi. Cijena turističkog paket-aranžmana je za 50 osoba. U slučaju manjeg broja putnika, cijena se povećava.

Cijena uključuje: Prijevoz autobusom visoke turističke klase (klima, wc, video) na navedenim relacijama prema programu, smještaj na bazi četiri polupansiona i dva puna pansiona, obroke u navedenim restoranima, organizaciju i vodstvo putovanja, osiguranje putnika od posljedica nesretnog slučaja, dopunsko putno osiguranje, zakonom propisana jamčevina za turistički paket-aranžman.

Cijena ne uključuje: skretanje s rute, obroke u Osnovnoj školi „Vazmoslav Gržalja“ u Buzetu te Osnovnoj školi „Fran Krsto Frankopan“ u Krku, lunch paket hotela Art, ulaznicu za Muzej grada Senja.

4.4. Zakonski okvir osnivanja muzeja

Kao što je već navedeno, nematerijalna baština je vrlo poseban oblik kulture baštine kojoj je potrebna posebna zaštita. Jedan od načina njezine zaštite i valorizacije je osnivanje muzeja.

Postoje određeni preduvjeti kako bi se muzej mogao osnovati. „Muzej se može osnovati ako su osigurani sljedeći uvjeti:

- muzejska građa
- muzejska dokumentacija relevantna za vrstu muzeja koji se osniva
- prostor za obavljanje djelatnosti
- oprema i sredstva za rad te sustav osiguranja za zaštitu muzejske građe i muzejske dokumentacije
- rad stručnih djelatnika
- plan rada i razvitka muzeja.¹⁰⁰

U utvrđivanju navedenih uvjeta sudjeluju Ministarstvo kulture i Hrvatsko muzejsko vijeće.¹⁰¹ Prema Članku 3. Zakona o muzejima, muzej može biti osnovan kao javni ili privatni muzej. Razlika između te dvije vrste muzeja je u tome tko je osnivač, javni muzej osniva Republika Hrvatska i jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, dok privatni muzej osniva privatna ili fizička osoba.¹⁰² Nadalje, kako bi se osnovao muzej potrebno je ispuniti određene korake. „Postupak osnivanja muzeja ili galerije obuhvaća sljedeće korake:

- određivanje osnivača

¹⁰⁰ <https://gov.hr/moja-uprava/poslovanje/pokretanje-poslovanja/poduzetnistvo-u-kulturi/osnivanje-muzeja-i-galerija/1691> (18. svibnja 2020.).

¹⁰¹ Na istome mjestu (18. svibnja 2020.).

¹⁰² https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html (18. svibnja 2020.).

- inicijalno razmatranje postojanja uvjeta za osnivanje, pri čemu stručnu pomoć pruža Sustav muzeja kojim koordinira Muzejski dokumentacijski centar, odnosno matični muzej prema vrsti građe
- osnivač upućuje Hrvatskom muzejskom vijeću, savjetodavnom tijelu Ministarstva kulture, zahtjev za utvrđivanjem uvjeta za osnivanje muzeja uz koji se prilaže dokumentacija kojom se dokazuje postojanje uvjeta za osnivanje; Hrvatsko muzejsko vijeće osniva Povjerenstvo za utvrđivanje postojanja uvjeta za osnivanje muzeja koje odlazi na teren i utvrđuje navedeno
- istodobno osnivač pristupa izradi nacrtu odluke o osnivanju; prije donošenja odluke o osnivanju nacrt se može dostaviti na pregled Ministarstvu kulture
- osnivač donosi akt o osnivanju i imenuje privremenog ravnatelja muzeja (sadržaj akta o osnivanju je propisan čl. 13. Zakona o ustanovama)
- Ministarstvo donosi rješenje o ocjeni sukladnosti odluke, sporazuma odnosno ugovora o osnivanju ustanove sa zakonom i dostavlja ga osnivaču (članak 8. Zakona o ustanovama)
- odluka o osnivanju privatnog muzeja kao ustanove (ako je osnivač pravna ili fizička osoba) ne podliježe ocjeni sukladnosti sa zakonom, već se odluka dostavlja uz zahtjev za utvrđivanjem uvjeta postojanja uvjeta za osnivanje muzeja i galerije koji se upućuje Hrvatskom muzejskom vijeću
- Ministarstvo kulture donosi rješenje o postojanju uvjeta za osnivanje muzeja
- privremeni ravnatelj podnosi prijedlog sudskom registru nadležnog Trgovačkog suda ili drugom nadležnom registru radi registracije muzeja, pribavlja broj poslovnih subjekata pri Državnom zavodu za statistiku i otvara žiro račun u banci
- registracijom muzeja u sudskom ili drugom nadležnom registru završava se proces osnivanja.¹⁰³

¹⁰³ <https://gov.hr/moja-uprava/poslovanje/pokretanje-poslovanja/poduzetnistvo-u-kulturi/osnivanje-muzeja-i-galerija/1691> (18. svibnja 2020.).

4.5. Prijedlog turističke valorizacije glagoljice, primjer 2.

Hrvatska je zemlja bogata kulturnom baštinom s tematikom glagoljice, međutim ne postoji muzej koji bi se bavio isključivo tom tematikom. Smatram da bi bilo dobro da postoji jedan takav muzej koji bi bio isključivo fokusiran na glagoljašku baštinu. Postoje određene zbirke glagoljice, ali se nalaze u raznim mjestima u Hrvatskoj, međutim, smatram da su te zbirke dosta neprepoznate pa čak i nevidljive. S obzirom na to da je osnovna djelatnost muzeja očuvanje i zaštita, muzej je mnogo prikladniji za čuvanje glagoljaških spomenika od drugih mjesta u kojima danas nalaze. Stoga, predlažem projekt Muzeja glagoljice. Zbog značaja Bašćanske ploče, Muzej glagoljice nalazio bi se na otoku Krku, u Baški. U njemu bi se čuvali svi glagoljaški spomenici, koji se sada nalaze u raznim mjestima u Hrvatskoj, u raznim muzejima, crkvama i knjižnicama te nisu toliko dostupni posjetiteljima. Osnivač Muzeja glagoljice bila bi Republika Hrvatska, ali bi osnivanje Muzeja glagoljice uključivao razne stručnjake koji se razumiju u glagoljicu, kao i studente povijesti te kulture i turizma. U osnivanje Muzeja glagoljice bili bi uključeni i Hrvatska turistička zajednica, Ministarstvo kulture, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Staroslavenski institut, lokalne turističke agencije, Turistička zajednica Općine Baška, Turistička zajednica otoka Krka te lokalna zajednica. Nadalje, Muzej glagoljice sa svojim stalnim postavama bio bi važan dio turističkih paket-aranžmana, ali i privlačno odredište za pojedinačne izletnike. Osim što bi bio važno kulturno-turističko odredište, bio bi i mjesto edukacije. Edukacija bi uključivala razne radionice prilagođene svim naraštajima. Radionice bi se održavale u prostoriji u muzeju koja bi bila namijenjena isključivo za održavanje raznih radionica i predavanja. Osim toga, u muzeju bi se nalazila i suvenirnica u kojoj bi se prodavali suveniri s tematikom glagoljice. Nadalje, Muzej glagoljice bi na atraktivan način približio glagoljicu posjetiteljima kroz tehnologiju, slikarstvo te izvedbene umjetnosti. Osim toga, Muzej bi bilo mjesto za stručnu praksu za učenike srednjih turističkih škola, kao i za studente. Da bi Muzej glagoljice mogao kvalitetno djelovati, biti i dalje atraktivan za posjetitelje, potrebna je daljnja suradnja navedenih dionika. Osim toga, za kvalitetno i atraktivno poslovanje Muzeja glagoljica potrebna je stalna edukacija kadrova, kao i unaprjeđenje same ponude te implementacija novih i inovativnih proizvoda i usluga.

4.6. Koristi predloženih turističkih aktivnosti za lokalne zajednice

Lokalna zajednica često dolazi u doticaj s turistima te ima važnu ulogu u razvoju turističkih aktivnosti bez obzira da li ona to želi ili ne želi. Nju je svakako potrebno uključiti u stvaranje novih turističkih proizvoda i usluga na određenoj lokaciji jer svaka nova turistička aktivnost utječe direktno ili indirektno za lokalno stanovništvo. Lokalna zajednica može ostvariti velike koristi od novih turističkih proizvoda, te tada možemo reći da se radi o održivom turizmu jer on potiče boljitak lokalne zajednice.

U navedenim primjerima, turistički paket aranžman Glagoljati i putovati te projekt Muzej glagoljice, moguće je istaknuti nekoliko koristi za lokalno stanovništvo. Na primjer, lokalno stanovništvo može ponuditi svoje smještajne kapacitete (apartmane, kuće za odmor i sl.) kroz cijelu godinu, kao i lokalne proizvode. S razvojem novih turističkih proizvoda, lokalno stanovništvo može imati koristi u vidu zapošljavanja ili stručne prakse. Osim toga, lokalna zajednica može opskrbljivati hotele i hostele namirnicama te na takav način ostvariti zaradu. Osim ovih ekonomskih koristi za lokalno stanovništvo, potrebno je spomenuti i kulturnu korist, kao na primjer učenje novog jezika i kulture prilikom kontakta s turistima.

Lokalna zajednica može ostvariti velike koristi od predloženih turističkih aktivnosti. Međutim nije dovoljno samo ponuditi smještaj turistima ili prodati neki proizvod, potrebno je da lokalna zajednica kao i drugi dionici u turizmu, neprestano radi na usavršavanju ponajprije radi svoje koristi. U cilju stvaranja što kvalitetniji turističkih proizvoda, nužna je suradnja između svih dionika te uvažavanje lokalne zajednice.

ZAKLJUČAK

Glagoljica je hrvatsko nacionalno pismo koje je bilo u uporabi od 9. do 19. stoljeća. Postoji nekoliko teorija o tome tko je osmislio glagoljicu i na koji je način ona došla u uporabi unutar hrvatskog naroda. Teorija koju prihvaća većina povjesničara je ona da je glagoljicu osmislio sv. Ćiril. Ostale teorije o nastanku glagoljice jesu Hammova migracijska hipoteza, teorija o nastanku glagoljice prema uzoru na etiopsko pismo te teorija o nastanku glagoljice od strane sv. Jeronima. Postoje dvije osnovne vrste glagoljice: obla i mlađa uglasta, a neki povjesničari navode da postoje još dvije dodatne vrste glagoljice: trokutasta glagoljica te kancelarski i knjiški kurziv. U sve četiri vrste glagoljice postoje određene sličnosti i razlike.

Rasprostranjenost glagoljice na prostoru Hrvatske najbolje se može vidjeti na temelju pisanih izvora i spomenika na glagoljici u određenim mjestima. Može se reći da najviše glagoljskih spomenika ima u Istri, na Kvarneru te u sjevernoj Dalmaciji.

Kada govorimo o glagoljskim natpisima, možemo ih podijeliti na one koji su pisani rukom te oni koji su tiskani. Neki od najpoznatijih glagoljskih natpisa i dokumenata pisanih rukom jesu: Bašćanska ploča, Grdoselski ulomak, Plominski natpis, Valunska ploča, Misal kneza Novaka, Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Vinodolski zakon, Istarski razvod i mnogi drugi. Od tiskanih izdanja treba spomenuti Misal, Transit svetog Jeronima, Misal hruacki, Knjižice krsta i druge koje su proizašle iz dvije najvažnije tiskare: senjske i riječke.

Nematerijalna kulturna baština jedan je specifičan pojam koji se sve više pojavljuje u raspravama jer kao što sam naziv pokazuje radi se o neopipljivim dobrima. Takva dobra potrebno je na određeni način zaštititi kako bi i buduće generacije mogle uživati u njima. Osim toga, s pojavom novih turista, koji žele kulturno iskustvo, nematerijalna baština stavlja se u turističku ponudu te postaje važnim dijelom turističke ponude. Da bi se na adekvatan način zaštitila glagoljaška baština, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske donijelo je rješenje da Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice ima status nematerijalne baštine. Time se priznao značaj glagoljične baštine za hrvatski narod. Međutim, sama zaštita od strane Ministarstva kulture Republike Hrvatske nije dovoljna. Glagoljaška slova često se koriste u prodaji i marketingu kao simbol hrvatskog identiteta, što je dobar način promocije glagoljice na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini.

U Hrvatskoj ima mnogo spomenika glagoljaštva kojima je potrebna bolja zaštita i valorizacija. Uporaba glagoljaške baštine u turističke svrhe zasad je dosta neiskorištena. Postoje određeni projekti kao, na primjer, Aleja glagoljaša, Bašćanska staza glagoljice, Mala akademija „Juri žakan“, Mala staroslavenska akademija „Antun Mahnić“, Dani glagoljice u Senju, Dan hrvatske glagoljice. Svakako ovi projekti pridonose vidljivosti glagoljice, međutim, kroz jedan cjeloviti proizvod barem neki od ovih projekata mogli bi se povezati. Kroz suradnju s lokalnim agencijama, turističkim zajednicama, Hrvatskom turističkom zajednicom, moglo bi se turistički valorizirati. U Hrvatskoj ne postoji jedan takav cjeloviti proizvod koji bi umrežio sva bitna mjesta glagoljaške baštine. Stoga, jedan od mojih prijedloga je stvaranje paket aranžmana pod nazivom *Glagoljati i putovati*, koji bi povezo glagoljašku baštinu Istre, Kvarnera i Senja. Paket aranžman bio bi namijenjen učenicima šestih i sedmih razreda. Posjetitelji, u ovom slučaju učenici, posjećivali bi važne točke glagoljaštva te kroz zabavu, radionice i predavanja učili o glagoljici. Smatram da bi takav paket aranžman bio dobra ideja jer bi bio prilagođen učenicima osnovnih škola koji bi na interaktivan način i kroz tehnologiju učili o glagoljici. Sljedeći prijedlog za valorizaciju glagoljice u turizmu je osnivanje *Muzeja glagoljice* u Baški, s obzirom na to da ne postoji nijedan takav muzej. Smatram da je osnivanje muzeja koji bi bilo isključivo orijentiran glagoljici dobra ideja jer na takav način bi sva glagoljaška baština bila na jednome mjestu pod adekvatnom zaštitom. Pokretanje takvog projekta bio bi svakako zahtjevan posao te bi uključivao suradnju raznih institucija i dionika. Ali ako bi se takav projekt ostvario, koristi od njega bile bi višestruke, kao na primjer bolja zaštita i valorizacija glagoljaške baštine, stvaranje novih radnih mjesta te stvaranje jedinstvenog mjesta za edukaciju o glagoljici. Osim toga, treba spomenuti i velike koristi za lokalnu zajednicu od nastanka oba projekta. Koristi za lokalnu zajednicu su u vidu ekonomskog i kulturnog boljitka.

Može se reći da je Hrvatska zemlja bogata glagoljaškom baštinom, međutim, veliki dio nje nije adekvatno valoriziran pa čak je i dosta nepoznat. Smatram da takvom bogatstvu treba pridati više pažnje te treba osigurati da i sljedeći naraštaji imaju mogućnost vidjeti je. Nadalje, smatram da glagoljica u Hrvatskoj ima veliki potencijal za uporabu u turističke svrhe, međutim, potrebno je osigurati održivo upravljanje tim resursima. Samo suradnjom i daljnjom edukacijom raznih dionika, institucija i osobito lokalne zajednice, to će biti moguće.

Temeljem provedene analize, može se reći da su postavljene hipoteze potvrđene, i da zaista glagoljica u Hrvatskoj nije dovoljno turistički valorizirana, te da je glagoljašku baštinu moguće turistički valorizirati kroz projekte paket aranžman Glagoljati i putovati i Muzej glagoljice.

LITERATURA

Knjige:

1. Badurina Stipčević, Vesna (2015.), *Legenda o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskom Petrisovu zborniku (1468.)*, *Zavod za hrvatsku povijest*, No 47, str. 337.-350., Zagreb
2. Bratulić Josip (2018.), *Aleja glagoljaša*, Zagreb, Znamen d.o.o.
3. Carek Rut (2004.), *Nematerijalna kulturna baština: UNESCO i njegova uloga*, *Informatica museologica*, Vol. 35, No 3-4, str. 69.-71., Zagreb
4. Crnković Maja (2012.), *Promišljanja o postanku glagoljice*, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis*, Vol. 6, No. 6, str. 47.-65., Zagreb
5. Čunčić Marica i Burić Maša, *Jasnoća i učenje trokutaste i okrugle glagoljice*, *Filologija*, No 44, str. 1.-28., Zagreb
6. Fučić Branko (1971.), *Najstariji hrvatski glagoljski natpisi*, *Slovo*, str. 227.-254., Zagreb
7. Hrovatin Mirela (2012.), *Procesi očuvanja i popisivanja nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, No. 36, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine, str. 125.-136., Zagreb
8. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (2014.), *Glagoljica – Rješenje*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, str. 1.-9., Zagreb
9. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske (2011.), *Strategija zaštite, očuvanja i održivog gospodarskog korištenja kulturne baštine Republike Hrvatske za razdoblje 2011.-2015.*, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, str. 1.-82., Zagreb
10. Nazor Anica (2008.), *Knjiga o hrvatskoj glagoljici. „Ja slovo znajući govorim...“*, Zagreb, Erasmus naklada
11. Žubrinić Darko (1996.), *Hrvatska glagoljica – Biti pismen – Biti svoj*, Zagreb, Hrvatsko književno društvo svetog Jeronima, Element

Internetski izvori:

1. Staroslavenski institut,
<https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=120&action=5> (4. veljače 2020)
2. Staroslavenski institut,
<https://glagoljica.stin.hr/index.php?menu=120&action=4> (4. veljače 2020.)
3. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21765> (12. ožujka 2020.)
4. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21768> (24. ožujka 2020.)
5. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21770> (24. ožujka 2020.)
6. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=21769> (24. ožujka 2020.)
7. Staroslavenski institut,
https://www.stin.hr/hr/article/48/umije%C4%87e-%C4%8Ditanja_pisanja_i_tiskanja_glagoljice_u_registru_nematerijalnih_kulturnih_dobara_republike_hrvatske (26. ožujka 2020.)
8. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske,
<https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=403571853> (14. travnja 2020.)
9. Turistička zajednica Istarske županije,
<https://www.istra.hr/hr/dozivljaji/kultura/poucne-staze/1132> (22. travnja 2020.)
10. Turistička zajednica Buzet,
<https://www.tz-buzet.hr/hr/kultura/glagoljica/aleja-glagoljasa> (29. travnja 2020.)
11. Gradski muzej Senj,
<http://www.muzej-senj.hr/zbirke/glagoljska-bastina-senja/> (12. svibnja 2020.)
12. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje,
<http://ihjj.hr/clanak/manifestacija-dan-hrvatske-glagoljice-ldquo-kao-posveta-hrvatskomu-jeziku-i-pismenosti/656> (6. svibnja 2020.)
13. Volim glagoljicu,
<http://hrvatski.hr/volim-glagoljicu> (6. svibnja 2020.)
14. Središnji državni portal,

<https://gov.hr/moja-uprava/poslovanje/pokretanje-poslovanja/poduzetnistvo-u-kulturi/osnivanje-muzeja-i-galerija/1691> (18. svibnja 2020.)

15. Narodne novine,

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html (18. svibnja 2020.)

POPIS SLIKA

1. Slika 1. Etiopsko pismo
2. Slika 2. Glagoljica (pismo)
3. Slika 3. Tablica slova oble glagoljice
4. Slika 4. Tablica slova uglaste glagoljice
5. Slika 5. Tablica slova trokutaste i oble glagoljice
6. Slika 6. Tablica slova kancelarijske kurzivne glagoljice
7. Slika 7. Tablica slova knjiške kurzivne glagoljice
8. Slika 8. Rasprostranjenost glagoljice prema Fučić B.
9. Slika 9. Rasprostranjenost glagoljskih natpisa u Istri i na Kvarneru
10. Slika 10. Tražilica kulturnih dobara
11. Slika 11. Haljina s uzorkom slova glagoljice
12. Slika 12. Narukvica s uzorkom slova glagoljice
13. Slika 13. Izrada fresaka
14. Slika 14. Skulptura glagoljičnog slova L

SAŽETAK

Diplomski rad bavi se načinima turističke valorizacije glagoljice u Hrvatskoj. U radu su prezentirane teorije o nastanku glagoljice, vrste glagoljice, zemljopisni okvir nastanka glagoljice, glagoljaška baština, kao i valorizacija nematerijalne baštine s naglaskom na projekte turističke valorizacije glagoljice. Glagoljaški spomenici u Hrvatskoj imaju dugu tradiciju te čine važno kulturno bogatstvo. Osim toga, dio su hrvatskog identiteta. Međutim, ta baština nije još uvijek toliko implementirana u turističku ponudu. Glagoljaški spomenici nisu valorizirani na adekvatan način niti su umreženi u jedan cjeloviti proizvod koji bi se nudio turistima. Osim toga, u Hrvatskoj nedostaje jedan muzej koji bi se na odgovarajući način brinuo o glagoljaškim spomenicima te bio središte edukacije o glagoljici za sve posjetitelje. S tim povezano, predložena su dva projekta turističke valorizacije glagoljice u Hrvatskoj: turistički paket aranžman *Glagoljati i putovati te Muzej glagoljice*. Navedeni projekti uključivali bi edukaciju, zabavu i putovanje. Turistički paket aranžman prilagođen je učenicima osnovne škole te povezuje glagoljaške spomenike u Istri, na Kvarneru i u Senju. Projekt *Muzej glagoljice* bio bi smješten u Baški, a bavio bi se zaštitom svih glagoljaških spomenika, kao i edukacijom na interaktivan način. Za uspješnu provedbu navedenih projekata potrebna je suradnja na svim razinama, kao i edukacija.

Ključne riječi: glagoljica, glagoljaški spomenici, valorizacija, kulturno bogatstvo, projekti turističke valorizacije glagoljice, turistički paket aranžman, muzej, suradnja, edukacija

SUMMARY

This thesis presents the theories about the origin of the Glagolitic alphabet, the geographical framework of the origin, Glagolitic heritage, as well as the valorization of the intangible cultural heritage with an emphasis on Glagolitic tourist valorization projects. Glagolitic monuments have a long tradition in Croatia and they play an important role in cultural wealth. Also, they are a part of Croatian identity. However, that heritage still isn't part of a tourist offer to a large extent. Glagolitic monuments aren't valorized adequately nor crosslinked in one integrated tourist product. Furthermore, Croatia is missing a museum that would appropriately care about Glagolitic monuments which would be a center of education about the Glagolitic alphabet for all visitors. In addition to this, two projects of Glagolitic tourism valorization in Croatia have been proposed: a tourist package arrangement *Glagoljati i putovati* and *Muzej glagoljice*. These mentioned projects would include education, fun and travel. Tourist package arrangement would be customized to students of primary schools and would connect Glagolitic monuments in Istria, Kvarner and Senj. *Muzej glagoljice* project with its location in Baška would include interactive education and valorization of all Glagolitic monuments. Successful implementation of these projects requires cooperation at all levels as well as education.

Key words: Glagolitic alphabet, Glagolitic monuments, valorization, cultural wealth, Glagolitic tourism valorization projects, tourist package arrangement, museum, cooperation, education

Lektorirala: Marijana Smolčec, prof. mentor engleskog jezika